چێژی دەق لەشیعرەکانی قوبادی جەلیلزادەدا
توێژینەوەیەکی ڕەخنەیی وەسفی و شیکارییە

م.ی. ڕزگار عومەر فەتاح
زانکۆی ڕاپەڕین
سکوڵی پەروەردەی بنەڕەتی
بەشی کوردی

پێشه کی :

توێژنەوەکـەمان کەلـە ژێـر ناونیشـانی (چـێژی دەق لەشـیعرەکانی قوبـادی جـەلیزادە) دایـە٠ هەوڵێکـە بۆتیشـك خسـتنەر بابـەتێکی زۆرگـرینگ وکاریگـەرو ناسـاندنی چـەمك و پێناسـەی چـێژی دەق و خستنەڕووی بەهاو بایەخ و پێگەو ڕۆڵی ئەم بابەتە لەشیعردا٠ کەتائێستا زۆر بەکەمی قسەی لەسەرکراوە ٠ئەمە لە لایەك و نیشاندانی لایەنەشاراوەکانی چێژی دەق ،لەلای ئە م شاعیرە بەرزە لەلایە کی ترەوە ٠

(هۆکاری هەڵبژاردنی بابەتەکە)

دیارە پاڵنەروهاندەرو هۆکارەکانی هەڵبژاردنی ئەوبابەتە زۆرن بەلام بەشێوەیەکی گشتی لە دوو هۆکاری سە رە کیدا چڕ دەبنەوە کەئەمانەن :

أ–گرینگی و زیندوویەتی چێژی دەق و کاریگەری لە بواری شیعردا٠

ب–تواناو لێهاتوویی و ئەزموون و سەلیقەی شاعیر لەم بارەیەوە٠

(ڕێبازیتوێژینەوەکە)

بۆئەنجامدانی ئـەم توێژینەوەیـە پـەناما ن بردۆتـە بـەر ڕێبازەکـانی (ڕەخنـەیی و وەسـفی و شـیکاری)بـە مەبەستی بەرجەستە کردنی ئەو هەڵویست و ئامانجە ئەدەبیانەی کەدەبنە هۆکاری سەرەکی خزمەت کردن و پێشخستنی ئەو بابەتە.

(گرینگی توێژینەوەکە)

گرینگی توێژینەوەکە لەوەدایە، دەربارەی بابەتێکی زۆر هەستیارو پڕبایەخ دەدوێت ، کە تائیستا بە پێی پێویست یان بە شێوەیەکی ئەکادیمی لە شیعری کوردیدا ، توێژینـەوەی لەسە ر نەکراوە ٠بۆیە دڵنیام ئاوڕدانەوە لەم بابەتە کەچێژی دەقە ،خزمەتێکی گەورە بە بواری ئەدەبی دەگەیە نێت٠

(سنووری توێژینەوەکە)

چیژی دەق یەکێکە لە بنەما گرینگەکانی داڕشتنی شیعری ، پێگەو کاریگەریـەکی گەورەشـی لـەم بوارەدا هەیە ٠بەتایبەتی لەشیعرەکانی قوباد دا، بۆیە سنووری توێژینەوەکەمان لە م بازنەدا دەخولێتەوە.

(ئامانجی توێژینەوەکە)

چێژی دەق وەك ڕەگەزێکی شیعری کاریگەری و کاردانەوەیەکی گەورە و بەهێزیشی لەسەر خوێنەری دەق هەیـە، بۆیـە لـەم توێژینـەوەدا تیشـك دەخەینـە سـەر ڕەنگدانـەوەی ئـەم بابەتـە لـە شـیعرەکانی قوبـادی

جەلیزادەدا ٠کەواتە ئامانجی توێژینەوە کەمان دەرخستنی ڕۆڵ و گرینگی و کاریگەری چێژی دەقە لە شیعردا بەگشتی و لەشیعرەکانی قوبادی جەلیزادەدا بە تایبەتی ٠

(چوارچێوەی توێژینەکە)

توێژینەوەکە جگە لە پێشەکی ،لەسێ بەشی سەرەکی پێکهاتووە ٠بەشی یەکەم بەشێوەیەکی گشتی تیۆرییەو لە سێ تەوەرە پێکهاتووە ٠تەوەرەی یەکەم ،بریتیە لە چەمك وپێناسەیدەقی شیعری ٠لێرەدا هەوڵمانداوە بەشێوازێکی زانستی وئەکادیمی تیشك بخەینەسەر ئەوبابەتە٠تەوەرەی دووەم تەرخانکراوە بۆچێژی دەق و کاریگەریەکانی لەشیعردا ٠ بۆئەمەش پشتمان بەبیروبۆچوونی چەند نووسەرو ڕەخنەگرێکی بەرزبەستووە ، وەك رۆلان ٠ لەتەوەرەی سێیەمیش دا باسی چەند لایەنێکی تیۆری چەمکی خۆشی دەق و ڕەنگدانەوەی لەشیعردا خراوەتەڕوو٠ بەڵام بەشی دووەم ، کەپێکهاتووە لە دووتەوەرە لە تەوەرەی یەکەمدا ،باسی پەیوەندی چێژی دەق بە ئیستاتیکیەتی دەقەوە کردووە ٠لەتەوەرەی دووەمیشدا ،بایەخ و کاریگەری پێکهاتەکانی چێژیدەقمان ڕوون کردۆتەوە٠ لەبە شی سێیەمیشدا بەشێوازێکی شیکاریو وەسفی بایەخی چێژی دارشتنیدەقی شیعری و ئاستی قووڵی و کاریگەری ئیستاتیکیەتی چێژی زمانی شیعری و ئەندیشە و مۆسیقاو وێنەیشیعریمان دەرخستووە٠لەکۆتایشدا ئەنجامی توێژینەوەکەو لیستی سەرچاوەکان و پوختەی توێژینەوەکەمان بەهەردووزمانی عەرەبی و ئینگلیزی خستۆتە ڕوو٠

بەشی یەکەم :

تەوەرەی یەکە م :چە مکی دەقی شیعری٠

دەربارەی دە ق چە ندە ها پێناسە ی جۆراوجۆر هە ن ،ئە مە ش بۆ جیاوازی توانای فیکری و ئە زموونی هونە ری و گۆشە نیگای هە ر یە کە لە م نوسە رانە بۆ دە قە کە دە گە ڕێتە وە ٠ دیارە دە قیش ژیان و جیهانێکی تایبە ت بە خۆی هە یە بە شێوە یە ك دە توانین بڵێین پە یوە ندی نێوان خوێنە رو دە ق وە ك پە یوە ندی ڕۆمانتیکی و سۆزداری نێوان دڵدارو دڵبە ر وایە ، کە ڕێژەو ئاست و شێوە و چە ندیە تی و چۆنیە تی ئە م پە یوە ند ییە دەبێتە پێوەر بۆ باشی و خراپی و بە ر زی و نزمی و بە هێزی و لاوازی پە یوەندی یەکە یان دە قە کە ٠ بۆیە دە توانین بڵێین چە ند ئاست و ڕێژەی پە یوەندی نێوان خوینە رو دە ق بە هێز تر بێت بە های فیکری و ئیستاتیکیە تی دە قە کە بە رز دە بێتە وە وە بە پێچە وانە وە شەوە٠ چونکە بە رزی و جوانی دە ق بە تە نها بۆ بە هادارکردنی دە قە کە بە س نی یە ٠ بە ڵکو وابەستە شە بە ئاست و توانای فیکری و جوانناسی سە رنج لێدە رە کە وە ٠بێگومان((بۆ وشە ی دە ق چە ندە ها زاراوە ی جیاواز هە ن ٠ لە چە مکی زمانە وانی و لە زمانی بیانی دا زاراوە ی(TEXT) بە کار دێت ، کە لە (TEXTERE) ی لاتینی وەر گیراوە کە بە واتای چنین دێت ٠ وە رستنیشی (Tissu) پێ گوتراوە ٠ لە وکاتە دا پێناسە ی تێکست لە فە رهە نگی لاروسی (LAROUSSE)ی فە رنسی باسکراوە)) ([1]).

([1])J.Dubois,etall,Dictionnaire, de larousse.pari ١٩٧٢,p ٤٨٦

((پێناسه ی ده ق وه ك له قامووسی لارو س دا هاتووه ، هه موو ئه و ئاخافتن و رستانه ده گرێته وه ، كه شایه نی شیكردنه وه بێت ٠ دەق نموونه و چاوگێكی جووڵه و بزواندنی زمانی یه كه ده شێت به شێوه ی نووسراو یان ئاخافتن بێت ، له مێژوو ی زۆر كۆنه وه ئه م زاراوه یه به كار هێنراوه ٠تەنانه ت به كتیبی پیرۆزی مه سیحیش گوتراوه(١)٠

دیاره دەق به واتا ی پارچه دێت ، به لام له كاتێك دا كه تا ئیستاش هه میشه ئه م ته نراوه وه كو به رهه مێك ، وه كو روو كه شیكی ئاماده له به ر چا و ده گرین كه له پشته وه ی ئه وه ، واتای هه قیقه تی كه م و زۆر شاراوه هه یه ٠

ئێستا پێداگری له سه ر ئه وه ده كه ین كه له م ته نراوه دا بیری زاو زی كه دەق پیك دێنیٚ له ئه نجامی ڕو و به ڕوو بوو نه وه یه كی به رده وام و هه میشه یی پێك دیٚ ٠ دیاره((هیچ كات دەق دیالۆك نی یه، مه ترسی یه ك نی یه ، رووالّه تی نیه، نه پارادۆكسه نه زۆر وه ر گرتنه ، نه ڕكابه رایه تی نێوان ئاخاوتنه تاكه كه سی یه كانه، ده ق دوورگه یه كی بچووكه له ناو ده ریای پێوەندی یه هاوبه شه كانی مرۆڤه كانه ، خوو و خەدەی ناكۆمەڵایه تیی چێژ نیشان دەدا(٢) به م شیوه یەدە بینین ده ق له ڕوانگه ی رۆلاٚن بارتەوه له چنین و ته ونی جالجلۆكه ده چێت هینده ئالۆزو هه ستیاره كه زۆر جار نوسەر له ناوی دا ون دەبیت (٣)دیاره له پالٚ ئه م نوسه ره به ناو بانگه دا زۆریك له زانایان و نووسه رانی تریش پێناسه ی ده قیان كردوه ، هەر وەك جولیاكریستیڤا دەڵیٚ:((دەق كه رسته ی زمانه و له رێگه ی به ستنه وه ی به ئاخافتنه وه دێته دی، له گه ل جۆره ها تۆنه كانی رابردوو و ئێستا)) (٤) بەلام تێروانینی پۆل ریكۆر (P.recourd) له م بارەیەوه ئەوەیه كه ده لیٚ((دەق ئەو وتارەیه كه به یاریده ی نوسینەوه جێگیر دەبیت و ته واو ده بێت)) (٥) له هه مان كاتدا (هیالمسلیف) پێی وایه كه زاراوه ی ((ده ق به گه لێك واتای فراوان بەكاردێت و به هه موو ئاخافتنێكی بەكاربەریش وتراوه جا ئه و قسه یه كۆن یان نویٚ بێت، نوسراو یان زارەكی بیت ٠ كورت یان درێژ بیت)) (٦) به تایبەتی دەقی ئەدەبی دەریا یه كی مه عریفی یه وابه سته یه به رەگەزەكانی ئەدەبی و گەلیك لایەنی هونەری و ئیستاتیكی ، بنه ماكانی دەق و بڕۆسه ی داهێنان و ئەرك و په یام و گرینگی و كاریگەری هه موو ده قێكیش به تایبه تی له ڕوو ی چێژوخۆشی بەخشینه وه به ستراوه به هه ردوو لایەنی تواناو ئه زموون و سه لیقەو ئایدیایnووسەرەوه لەلایەك وتێڕوانین وزیرەكیو لێهاتووی و حه زو هه وه س و خولیاو ئاستی فیكری و تێگه یشتن و ڕاده و رێژه ی كاریگه ری و ئاویته بوونی خوێنه ر له لایه كی دیكەوه ٠

---

(١) د٠ انس بن محمود فجا ل ، الاحا لة واثرها فی تماسك فی القصص القرانی ، رسالة دكتورا جامعة صنعاء ، ٢٠٠٩ ، ص١٣

(٢) رۆلان بارت ، چێژی ده ق ، و: ئیسماعیل زارعی ، چاپخانه ی مناره ، هه ولێر ،٢٠٠٧، لا ٣٦

(٣) رۆلان بارت ، هه مان سه رچاوه ، لا ٨٦

(٤) رشید بن جدو ، قراءة في قراءة ، مجلة فكر العربي المعاصر، عدد٤٨-٤٩ ، ١٩٨٨ ، ص ١٣

(٥) سعید یقطین ، انفتاح نص الروائي ، المركز الثقافي العربي ، ط١ ،١٩٨٩ ، ص١٩

(٦) دیكرو تودوروظ ، القاموس الموسوعی لعلوم الغة ، پاریس ، ١٩٧٢، ص ٣٧٥

دە ق لە رووی پێکهاتەوە لە دوو بە شی سە رە کی پێکهاتووە ئە وانیش : دە قی ئە دە بی و دە قی زانستین ٠ ((دە قی ئە دە بی ئەو دە قە یە کە کۆمە ڵێك مە عریفە ی مرۆیی لە خۆ گرتووە ، کە گرینگترینیان بە شێوە یە کی رە هایی زانیاری ئە دە بیە ٠ لە بە ر ئە وە خوێنە ری دە ق کە تە نها بە ئاشنا بوونی ئە دە بە کە مە یسە ر دە بیٚ ٠کە خوێندنە وە بە تە نهاو زانینی دە قە کە بە س نی یە ٠ بۆیە لە دە قی ئە دە بی دا مە عریفە ی مێژوویی و دە روونی و کۆمە لاٚیە تی و رامیاری و تە نانە ت مە عریفە ی ئابوری و زانستیش بە دی دە کرێت)) (١) بۆیە دەتوانین بڵێین ((دە قی ئە دە بی بە شێوە یە کی گشتی پێچە وانە ی دە قی زانستی یە ٠ چونکە چە سپاو نی یە و زانستێکی راستە قینە ی ورد ناخاتە روو ، بە لکو راستیە کی هونە ری پێشکە ش دە کات کە لە خودە وە سە رچاوە ی گرتوە)) (٢) ٠ئە گە رچی دە قی ئە دە بی هە ر لە کۆنە وە جیگای بایە خی لیکۆلە رەوان و رە خنە گران بووە ، بە لام لە بە ر ئە وە ی بە پی پێویست بە تە واوە تی پێوە ری راستە قینە بۆ دە قی جوان و ناشیرین یان چاك و خراپ لە نێو رە خنە ی ئە دە بی جیٚ ی خۆی نە کردۆتە وە ٠ ئە مە ش وای کردووە کە هە لسە نگاندنی جیاوازو تیروانینو ئە نجامی جیاوازیش لە م رووە وە بێتە کایە وە ٠ دیارە لە م کاتە دا پاشخانی رۆشنبیری تواناو سە لیقە و ئە زمونی تایبە تی شاعیر یان نوسەر رۆڵی سە رە کی دە بینێت لە دیاری کردنی نرخ و بە ها و ئاستی هونە ری و ئیستاتیکیە تی بە رهە مە کە ٠جگە لە چیژی تایبە تی و خودی کە کاریگە ریە کی گە ورە و فراوانی هە یە لە م بارە یە وە ٠ بێگومان تە ماشا کردنی دەق لەچە ند گۆشە نیگایە کی جیاوازە وە لە برۆسە ی هە ڵسە نگاندنی دە ق دا هۆکاریکی گرنگ و بە هیزە بۆ بە دە ستە وە دانی ئە نجامی باشتر وو دروستر و زانستی تر ٠بە م شیوەیە ((دەکریٚ بە برۆسەی دارِشتنی دەقی ئە دە بی و هونە ری بڵێین داتاشینی جەستەیەککە تەنها بەهرەمەندانی دەق وخالیقەکانی دەق دەزانن ئە م جەستە یە چەند ئەستە م و دژوارە٠ چونکە ناکریت دە قێك دارێـژین کۆمە ڵێك ئاگری گە ش و باوەشێك بای ئە فسانە و چەندین کەرەستەی موعانات و هەڵچوون و عاتیفە و عیشق و خۆشە ویستی پیٚ نە بیٚ)) (٣)

بۆیە نوسە ری سە رکەوتوو ئەوەیە کە وە ستایە کی سە رکە وتوویێت لە دارِشتنی بەر هەمە کە یدا ،خە ون و خە یالٚ و بیرو بۆچونەکانی ببنە چاو گی دروست بوونی ئەو دەقە ئە دە بیە و هونە ریە ی کە مەبەستییەتی٠ بۆ ئـە مـە ش پێویستە رِە چاوی بنەماکانی دەقی شیعری وئـەدەبی و هونـە ری بکات٠چونکە ((ئەدەبی سەرکەوتوو سنوری هەموو کردەوەیەك دەبەزێنی و لەتایبەتەوە بەرەو گشتی دە یبات ، لەئەزموونی تاکەکەسیەوە دەگاتە ئاستی مرۆڤایـەتی یـەوە ٠ چونکە پـەیامی شیعرئاشکراکردنی بەهای جیهانە ، جیهانی ئەزموونی زیندووی مرۆڤ)) (٤)بێگومان ئەمەش پێویستی بە خوێنـەری ئاست بەرز و لێهاتوو هە یە٠ لە بەر ئەوەی ((خوێندنەوەی دەق کاریگە رییەکی زۆری لەسەر رِەخنە ی ئە دە بی نویٚ هەیە بە رِادەیە ك هە ر دە قێکی ئەدەبی دە خرێتە ژێر رکێفی تێگەیشتن ٠ بەوەی کە ئە دگارێکی

(١) بشير ابرير ، السيميا ئية وتبليغ النص الادبى ، مجلة منهل ، عدد ٥٣٤ سنة ١٩٩٥ ، ص ١٢

(٢) محمد زكى العثماوى، القضايا النقد الادبى بين القديم والحديث ، بيروت ، سنة ١٩٧٩، ص١٢

(٣) كه ريم دەشتى، ئەدەب و فه لسه فه،چابخانەیشڤان، سليمانى ، ٢٠٠٤ ، ل ٤٣٨

(٤) ئازادعبدولواحيد كەريم ،سۆسيۆلۆژياى شيعرىكوردى لەرِووى پێوەرەئاكارەكانى يەوە،چ ١ ، چاپخانەى وەزارەتىپەروەردە، هەولێر ، ٢٠٠٥، ل١٩

سـەرەکی شـیکردنەوە و چوارچێوەی گشـتی هونـە ری ئاخافتنـە)) (١) بـە تایبـە تـی دەقـی شـیعری کـە خاوەنی خەسڵە ت و تایبە تمە ندی یە کی ئاڵۆزە لە بە رئە وە زۆر گرینگە شاعیر لە ئاستی ئە و جیهانـە گـە ورەیـەی شـیعر دابێـت ٠ بۆیـە دەتـوانین بڵـێین ((کرۆکـی شـیعر لـە شـاعیردایە و نـاوەرۆکی ئـادەمی شاعیریش لە شیعرەکە ، سە ختە ئەم لێککردنەوەیە بکرێت ٠ بە کارێکی ڕەخنەیی لە پراکتیکدا خۆی بدۆزێتەوە)) (٢) ئە مەش بە هۆی ئە و پە یوەندی یە و ئاویتـە بوونـە زۆرە ی کـە لـەنێوانیان دا هـە یـە ٠ چونکە لە راستیدا دەقی شیعری یا ن هـە ر دە قیکـی دیکـەی ئـەدەبی زادەی بیرو ئـەزموونی شاعیر یان نوسە رە کە یە ٠ ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت کە ((شیعرگوزارشت کردنـە لـە ئـەزموونێك کـە دەربڕینـە کـان بە شێوەیەکی چر کۆدەکاتەوە)) (٣)

دیارە هـەر لـە کۆنـەوە تێڕوانین بیرو بۆچوون و لێکدانـەوە ی جیاواز دەربـارەی شیعرو چە مکـی شیعر هـەبووە هـە ریەکـە لـە گۆشـە نیگایـە کـە وە لـە شـیعری ڕوانیـوە٠ زۆر لـە نوسـە رانـی وەك سـۆقرات و ئەفلاتون و ئە رستۆ پێیان وابووە کە شیعر لاساکردنە وەیە ئینجا ئە م لاسایکردنەوەیە بە هـە ر ئاست و شـێوازێك بێـت ٠ بـەلا م ئـەم بـیرو بۆچـوونانە وەك خۆیـان نـەما نـەوە و گۆڕانکـاری و تازەگـەری و پێشکەوتنیان بە خۆیە وە دیت٠ لەگەڵ هاتنەکایـەوەی سـەردەم وقۆنـاغ وقوتابخانـەورێبازوشـەپۆلی تـازە تێـروانین و لێکدانـەوە وپێناسـە و چـە مکـی تـازە لـە م بـارە یـە وە هاتەکایـەوە ٠نوسـەری بـە نـاوبـانگ (وۆردزۆرز)دەڵـێ :((شیعر هەڵچونێکی خۆیی سۆزە بە هێزە کانە)) (٤)چونکە ئـەو سۆز بـە سـە رچاوەی سەرەکی شیعر دەزانیت ٠ بەڵام (هێردەر) دەڵێ : شیعری ڕەسەن ئە وەیە کە دەربڕینی هەست بێت ٠ لە هـە مـان کاتـدا شـیللی دەڵـێ : شـیعر وینەیـەکی زینـدووی ورشـەدارە و وێنـەی ژیـان بـە هەمووسـیحرو جوانییەکـەوە ئـەگرێ٠ (٥)زۆر لەنووسـەرانی تـر جـە خـت لـە سـە ر وێنـە ی هونـەری و ئیسـتاتیکیە تـی شیعری دە کە نـەوە، (محـەمـەد مەنـدور)دەڵـێ: ((بـەلای منـە وە پێـوەری پێوانـە وهەڵسـەنگاندنی هـۆنراوە دووسەرەیە ، یە کێکیان بەرزی ناوەرۆك وئـەوەی تریش جوانی وێنـە ی هونـە ری و جوانی دە ربڕینـە)) (٦)کەچی (ریچارد هێرد) لـە گۆشـە نیگایـەکی دیکـەوە دەڕوانێتـە شیعرو بیرورایـەکی‌تری هەیـە و دەڵـێ : ((شیعر هونەرێکە مەبەستی گـەورەترین چێژ بەخشینە بە گوێگر)) (٧) دیـارە زۆری ئاست و شێوازی جیاوازو و تێڕوانین و لێدانەوەی جیاوز بۆ چە مکی شیعرو ئەدەب کاریگە ریە کی گە وەرەیان لە هێنانـە کایەوەی چە ندەها جۆری دەقی شیعری و بنە ماکانی دەق هە بووە ٠

(١) هەمان سەرچاوە ،لا ٦٠

(٢) کە ریم دەشتی ،ئەدەب و هونەر ،لا٤٤٤

(٣) اليزا بيث درو ،الشعر كيف نفهمه ونتذ وقه ، ت : د٠ابراهيم الشوش ، بيروت ، ١٩٦١ ، ص ١٠

(٤) د٠احسان عباس ، فن شيعر ،الاردن– عمان ، ١٩٨٩ ، ص ١٤

(٥) د ٠ شوکریە ڕەسول ،ئەدەبی‌کوردی و هونەرەکانی‌ئەدەب،چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین،هەولێر،لا٢٤

(٦) د٠ محمد مندور، الادب وفنونة ، قاهيرة ، ١٩٧٤ ،ص ٩١

(٧) د٠شوکریە رەسول ،ئەدەبی کوردی‌و هونەرەکانی ئەدەب ، لا ٢١

تەوەرەی دووەم : چەمکی چێژی دەق

بەدرێـژایی سـەدە کـانی ڕابـردوو چـێژی دەق جێگـای بایـەخی نوسـەران و ڕەخنـە گـران وخوێنـەران بـووە٠هەریەکـە لـە نوسـەرانی وەك ئەرسـتۆ و سۆسـێرو تینسـۆن و ت ٠س ٠ ئیلیـۆت بـە شـێوەیەکی سەرە تایی دەربارەی چێژی دەقی ئەدەبی دواون و شوێنەوارو کاریگە ریگە ری چێژی دەقیان لە سە ر بابەتـە جۆراوجۆرەکانی دەق دا خستۆتە ڕوو٠ هـە روەها لەسە دە ی نۆزدەدا لە رۆژئاوا ی ئە ورو پا ،شاعیری بە ناوبانگ(بۆدلێر) هە ستی خۆی لـە م بـارە یـە وە دە ربڕیوە و بانگێشەی بۆگـە ڕان بـە دوای چـێژی دەقـدا کـردوە بۆچـوونە نـاو قـولایی و ون بـوون و گومانـاویی بـۆ بـە دەسـتهێنان و گـە یشـتن بـە بەرهەمی تازە و نویٚ٠ هـە روەهانووسـەری فەرەنسـی (لاڤۆنتین) بیرو بۆچوونی خۆی دەربارەی چێژی ئـەدەبی پێشـانداوەو پێیـان وایـە چـێژی ئـەدەبی بـۆ توانـای ئـە دیـب و بەرهەمەکـە ی دەگەرێتـەوە ٠ لەسەرڕۆشنبیرکردن و وروژاندن وسە ر سامکردن و کاریگە ری و سە رنج ڕاکیشکردنی خوێنە ر٠(١) بە م شێوەیە لە نیوەی دووە می سە دە ی نۆزدە کاتێك هە ندیٚ شە پۆلی تازەی ئەدەبی هاتنـە کا یـەوە وەك پەرناسیە ت ، ئیدی شیعرو ئەدە ب بە فۆرم ناوەرۆکیکی جیا وازتر لە جاران خۆی نواند٠ هەرچەندە ئەم شەپۆلە زۆری نە خە یاند بەلاّم رۆلیکی گەورەی لە گۆڕانکاری لە بواری شیعرو ئەبیاتدا هەبوو ،ئەمە ش وای کرد گە لێك تێڕوانینی جیاوازو لێکدانەوەی جۆراوجۆر لەمەڕدەقی شیعری بێتەکایەوە ٠ بەتایبـەتی لە لایەنەکانی سودو چێژو ئیستاتیکیەتی شیعری دا٠ ئەم شەپۆلە لـە سـەرەتای دروسـت بونیـەوە دوو هەلۆێست و ئاراستەی دژ بەیـەکی بەخۆوە بینـی: یەکە میـان کـە بەسـەرۆکایەتی (سـانت سـیمۆن) بـوو ، بـڕوای بـە فەلسـەفەی سـود هـەبوو لـە ئەدەبـدا ڕای وابـوو کـە دەبێـت ئـەدەب لـە خزمـەتی پێشـکەوتن و سەرکەوتنی کۆمەلّگەدا بێت و لایەنی هونەرو جوانی فەرامۆش کرد بوو. بەلاّم هەلۆێستی دووەم کە بـە سەرۆکایەتی (ڤیکتۆر هۆگۆ) بوو ، بڕوای بە فەلسەفەی جوانی و هونـەر بـۆ هونـەر بـوو ، لایـەنی سـودی فەرامۆش کرد بوو ، ئـەم نوسـەرە پێـی وابـوو کـە مـەرج نیـە شـاعیر یـان نوسـەر شـتێك بنووسـێت سـودی هەبێت ، بەلّکو لایەنی هونەری و جوانی وچێژی بەلاوە گرنگ بوو ٠(٢)

وێرای ئە مانە کۆمەلیك نوسەری تر لە م ڕووەوە بیروڕای خۆیان دەربڕیوە (ئارنۆڵد بێنێت) پێی وایە کە ((ئـەدەب وەك مـرۆڤ وایـە کـەباریناوەوەی ناسـك و هـێمن بـیٚ، شێوەکەشـی تەڕوناسـك دەردەچـیٚ، کەتوندوتیـژیش بێت شێوەکەشی وشك بـرینگ دەردەچێت)) (٣) ئە مـەش ئەوڕاستیەمان پێشـان دەدات جگە لە زەوق وسەلیقە و تواناو ئەزمونی شاعیر ، ڕە هەندەکانی دەروونی و ئابوریو کۆمەلاّیەتیش بوون و کاریگەری و ڕەنگدانەوەی گە ورەو فراوانیان هەیە لە دروست بوونی هە موو دەقێکی شیعریدا هەربۆیە ((چـۆن سـەیری ژیـان دەکـەی دەبیٚبەوچـاوەش سـەیری ئـەدەبی بکـەی ٠ئەوکاتـە بـۆت دەردەکـەویٚ نوسەرخۆیو شێوەی نوسینی یەك شتن ولێك ناترازێن٠ بۆت ساغ دەبێتەوە شێوەو بابەت یەك شتن) (٤)لیرەدا ئەوەی پێویستە ئامـاژەی پـیٚ بکـەین ئەوەیـە کـە چیژی دەقی شیعریی یـان هـەر بابـە تێکی

---

(١) د٠ الیاس خلف ، لذة النص الادبي المصطلح وتاریخة وثقافة ، مؤسسةالوحدةوالطباعةوالنشر، دمشق ،سوریة

(٢) د٠ فەرهاد پیربا لّ ، رێبازە ئە دە بیە کان، چا بخانە ی منارە ، چ ٢ ،هە ولێر ، ٢٠٠٦ ، لا ١٢٨

(٣) ئارنۆلدبێنێت ، چەشەی ئەدەبی ، و: عزیزگەردی ،چابخانەی جامعە ، بغداد ،١٩٧٨ ، لا ٦٠

(٤)هەمان سەرچاوە ، لا٧٠

تریئەدەبی بە تەنها بە ئەزموون تواناو سە لیقە و شێوازو بەرزی دەق و بەرهەمی شاعیرو نووسەرەکەوە وابەستە نییە ، بەڵکو بە سە ردەم و ژینگە و حەزو خولیاو جوانبینی و ئاستی تێگە یشتن و ڕادەی ڕۆشنبیری خوێنەرکەشەوە بە ندە ٠ بۆیە دەتوانین بڵێین شاعیرو خوێنەر هە ردووکیان بە یەکە وە دەتوانن ئاست وجۆرو بە ها ی چێژی دەق دیاری بکە ن ٠نوسەری بە ناوبانگ (ڕۆلان بارات)لەم بارەیەوە دەڵێ : ((ئەگەر ئەم رستەیە ، ئەم چیرۆکە ئەم ووشەیە بەچێژەوە دەخوێنمەوە ، نەوەك لەبەرئەوەیە کەئەمانە هەموویان بە تام وچێژەوە نووسراون چیژێکی ئەوتۆ هیچ ناتەباییەکی لەگەڵ ڕەنج و ماندوو بوونەکانی نووسەردا نییە ٠ بە چێژەوە نوسینی من منی نوسەر گرەنتی چێژی خوینەرەکەم دەکا٠ من دەبێ ئە و خوێنەرە بدۆزمەوە ، بە بێ ئەوەی بزانم لە کوێ یە ٠)) (١) کەواتە هەر بەرهەمێك پیوێستی بە خوێنەری تایبەت بەخۆیەتی کە لە ئاستی خوێندنەوەی بەرهەمەکەدابیت ، تا پرۆسەی چێژی دەق و دەقی چێژدارو بیتە کایەوە٠ بێگومان دەقی چێژ بە خش ئەو دەقەیە کە کاریگەری لەسەرخوێنەر دروستدەکات و هەست و سۆزی دەورووژێنێ و کە م تا زۆر چێژو خۆشی پێدەگەیەنێت و شوێنەواری خۆی لە دڵ و دە روون وهزریدا بەجێدەهێڵێت ٠

بەمەش نە مریو زیندوویی بەدەقە کە دەدات و بە های دە قە کە و ئاستی گۆڕانکاریو داهێنان و جوداکاری دەقە کە بە رز دەکاتە وە ٠ هەر لە م بارەیەوە (ڕۆلان بارت) دەڵێ : ((دەقی چێژ بە خش، دە قێکە کە د ڵخۆشمان دەکا ، بەرهە می هەیە ، خۆشحاڵمان دەکا ، دەقیکە کە لە دڵی کەلتورەوە هەڵدە قەڵێ و هیچ دابڕانێکی لە گەڵدا نیە ٠ دەقێك کە بە سیمای بە ئاسانی خوێندنەوە گرێ دراوە)) (٢) ئەوەی لێرەدا تێبینی دە کرێت ئەوەیە کە ئە و دە قانەی لە کەلتورەوەسەرچاوەیان گرتوەو بە زمانێکی سادەو ساکار نوسراون زیاتر چێژ بە پەیام وەرگرەکە دەگەیەنن و کاریگەری زۆرتر دروست دەکەن ،جگە لەوە ش دەتوانین بڵێین : ((چێژی دەق ئایدیایەکی ڕاست خوازانەیە ، باڵی ڕاست بەڕووبەڕووبوونەوەیەکی یەکانگیر ، هەموبابەتە ئەبستراکتەکان ،بێزارکەرو سیاسی لەباڵی چەپ گرێ داوە و،چێژیشی تەنیاو تەنیا بۆخۆی گل داوەتەوە ٠))٠(٣) چێژ یان چە شەی ئەدەبی بە پلە ی یە کە م بۆ خولیاو حەزو ئارەزووی ئەدەبی دەگەڕێتەوە جگە لە بنەماو ڕگەزەکانی تری ئەدەبی چونکە ((یەکەم ڕەگەزی پەیداکردنی چەشە ی ئەدەبی بایەخ دانی گەرمە بە ئەدەب ، شەیدابوونە، ئەشق و شێتیە ئە گەر ئەمانەت هەبێ ئەوا ڕەگەزەکانی دی هەموو لە خۆیانەوە ڕووت تێدەکەن و بە سەرت دادەبارن ٠ گەڕان و خوێندنەوەو ئەزموون فێرت دەکات چۆن هۆی خۆشی وەرگرتن بەکاربهێنی٠ ئێستا ئەوەندە هەیە ڕێگەی بەرەو دەروونی خۆت نەدۆزیتەوە ٠ بەلام دڵنیابە هەوڵدان و بەردەوام بوون و بێ ئۆقرەیی گەورەترین خۆشیت بۆ مسۆگەر دەکەن) (٤) بەلام ئە مە ئەوە ناگەیە نێت کە چێژ تەنها تایبەت بێت بە بوارێکەوە بەڵکوبوارەکانی تریش کەم تا زۆر بایەخی بە چێژ داوە ((ئەرستۆ پێی وایە فێربوونی چێژوەرگرتن تەنها تایبەت نییە بە فەلسەفە بەڵکو لای هە موو کە سێك بوونی هەیە ، لە هە مان کاتدا لاقۆنتین پێی وایە، چێژی ئەدەب بۆ توانای ئەدە ب دەگەڕێتەوە ، بەلاّ بارت لە گۆشە نیگایە کی ترو وردتر دەڕوانێتە

---

(١)ڕۆلان بارت ، چێژی دەق ، لا ٢٤

(٢) ڕۆلان بارت ، چێژیدەق ، لا ٣٤

(٣) هەمان سەرچاوە ، لا ٤٣

(٤) ئارنۆلد بێنێت ، چە شە ی ئەدەبی، لا ٩

چێژو پێی وایە چێژی دەق ئەوەیە کە دەبێتە مایەی ڕەزامەندی و رێگە پێدانی هەست بۆ بەدەستهێنان و تێربوون و ئاسودەیی)) (١)

بەم شێوەیە دەبینین وێرای ئەوەی چێژی دەق بە کۆمە ڵێك لایەن و خەسڵە تی تره وە بەستراوە بەلاَم بە شێوەیە کی سە رەکی بریتی یە لە پەیوەندی نێوان نوسە رو دەقە کە ٠کە ئە مە ش لە چەند جۆرو لایە ن و سیما و ئاراستە ی جیاوازدا ، شان بە شانی توانا و زەوق و سەلیقە و ئەزموون و تێڕوانینی شاعیر یان نوسەرەکە دێتە کایەوە ٠((کەواتە دوو جۆرە دەق و دووجۆرە دەربڕین هەیە کە دەبێتە هۆی هە بوونی دوو جۆرە نوسەر ، یە کێکیان بۆچێژ بە خشین دەنوسێ ،ئەوی دیکەیان بۆخۆشی بەخشین دەنوسێ بەلاَم سەبارەت بە باشترین دەق دەبێت لە گەڵ ئەو دەقە بم کە خۆشم دەوێ و لە هە مان کاتیشدا بیر لە شتێکی دیکە بکە مەوە)) (٢) بە م شێوەیە دەبینین کۆی ڕاو بۆچوونە کان لە دوو خاڵدا چڕ دەبیتەوە ئە ویش جە خت کردنە لە سە ر پە یوەندی نێوان نوسەرو چێژی دەق و خوێنە رو دەقی چێژدارە ٠ ((رۆلان بارت لە سە رەتای کتیبە کە ی دا دوو هاوکێشە دروست دە کات ،یە کیکیان لە نێوان و نوسەرو چێژی دە ق دا ٠ دووەمیان لە نێوان خوێنە رو دەقی چێژدا ئە م دوو هاوکیشە یە لەگەڵ دروستکردنی شوێنێك بۆچێژ ، سێگۆشە یە ك دروست دەبێ و کەسیە تی نوسەر خاڵی چە قی مەڵبەندە یی سێگۆشە کە یە ٠(٣)

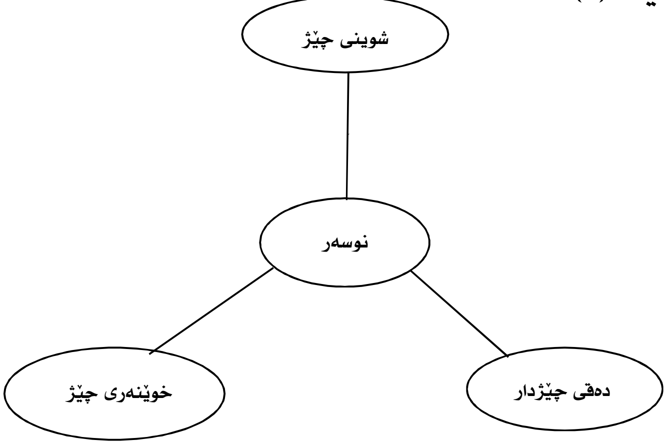

تەوەرەی سێیە م : چە مکی خۆشی دەق

هە ر لە کۆنە وە شاعیران و نوسەران تێڕوانین و بیرو بۆچوونی جیاوازیان دەربارەی چەمکی خۆشی دەق هە بووە و هە ریە کە لە گۆشە نیگای تایبە تی خۆیەوە گوزارشتی لێکردووە و هەست و نە ستی خۆی دەربڕیوە ٠ بە مە بەستی گەیاندنی پەیامەکە ی بە خوێنەر بەشێوازی تایبە تی خۆی٠ لە بەر ئەوەی خۆشی دەق بە یەکێك لە پایە سەرەکی وگرینگە کانی شیعر دادەنرێت ،بۆیە هەمیشە جێگای بایەخی شاعیران و نوسەران بووە بە تایبە تی لای زۆرێك لە شاعیران بە ڕادەیەکی بە رچاو لای لێکراوەتەوە ، دیارە وەك دەزانین ((بڕوا بە خۆبوون دەورێکی زۆر گەورەی لە گەشە پێدانی چەشە ی ئە دەبی دا هەیە ،کە ئامرازو کەرەستەیە کە بۆ مسۆگەر کردنی خۆشی وسودێکی بەردەوام،بەلاَم بڕوا

(١) موریس ابو ناضر ، اللذة ادبية كما اختلف حولها المفكرون ، ادبهاء والشعراء ، بغداد ، ٢٠١٣ ،ص ١٦

(٢) د٠ عادل گەرمیانی ، رۆلان بارت لە نێوان چێژی دەق و خۆشی دەق دا ، گ ٠ هەنار ، ژ ٥٥ ،٢٠١٠ ، لا١٦

(٣) هە مان سە رچاوە ،لا ١٥- ٢٤

بەخۆبوون هەر قسەی زار نییە ٠بڕوا بە خۆبوون دەبێت لە ناخەوە هەڵقوڵا بێ و هێندە گەرم و بە تین و تە وژم بێ ، هیچ تانەو تەشەرێك کاری تێنە کات(١) بە دڵنیاییەوەهەموو دەقیکی بە چێژو خۆشی بەخش و پڕداهێنان و گۆڕانکاری ڕەنگدانەوەی هە ردوو دیوی ناوەوەو دەرەوەی شاعیر یان نوسە رەکەیە و بە ئە زموون و بارودۆخی ژینگەو ژیانییەوە بە ندە ٠ بۆیە((دەقی خۆشی بە خش : ئەو دەقەیە کە هەستێك بۆ لە دە ستدانی شتێك دروست دەکات)) (٢) لە لایە کی ترەوە ڕۆلان بارتیش دەڵێ : ((دەقی خۆشی بە خش تەنها بە رهە می پێشکە وتنی لۆژیکی ، ئۆرگانیکی و مێژوویی دەقی چێژ بە خشە)) (٣)

خۆشی دەق یان دە قی خۆشی بەخش لە م سە ردە مە دا و لە کایە ی ئە دە بیی دا تا ڕادە یە کی زۆر بۆتە ئامانجی بەشیکی فراوان لە نوسە ران و شاعیران و دە یخەنە کاری یە کە می ئەرکی شیعر ییەوە ٠ ئەمەش وای کردووە دەقی خۆشی بە خش لە لای ئەمانەدا بە مۆتیڤی تازەگەری و داهێنانی ئەدە بی دابنرێت لە پاڵ سوود دا ٠ ((بۆیە کە شتێ دە خوێنینەوە دەبێ بێجگە لە خۆشی ئامانجێکی تریشت هە بێ ٠ وابزانم خەڵاتی خۆشی گەورەترین ئامانجی بە رهە می هونە ری یە ، چونکە ئە و خۆشییە ی هونەر پەیدای دە کا ، پیاو چوست دەکا دەیبزوێنێ و ژیانی دە گۆڕێ٠ بەڵام خۆشی ڕاستە قینە بە ئەرکێکی ڕێك و پێك نە بێ نایەتە دی ٠ دیارە ڕێکخستنی دەوێ)) (٤)ئەوەی تا ئیستا بە نا سە قامگیری و ئاڵۆزی ماوەتەوە ئەوەیە کە ((لە راستیدا زۆر قورسە جیاوازی لە نیوان چە مکی چێژو خۆشیدا بکرێت ٠ تە نانەت ڕۆلان بارتیش زۆر جار وەك یە کی داناون و زۆر جاریش جیاوازی کردونەتەوە ٠ بەڵا م بە شێوەیە کی گشتی خۆشی دۆخێکی پێشکەوتووترە لە چێژ)) (٥)هە رچۆنێك بێت دەقی خۆشی بە خش ئە و بە هایە ی نابێت ئە گە ر خوینە ری تایبەت بە خۆی نە بێت و خاوەنی زەوق و سە لیقە یە کی جوان نە بێت و تێی نەگات ٠ بۆیە ((بۆ خۆشی وەرگرتن لە جوانی ئەوەندە بە سە کەئادە میزاد زەوقی هە بێت ٠ واتە توانستی وێناندنی شتە کە ی هە بێت ، داخۆ خۆشی تیایە یان ناخۆشی ٠ یان هەڵسەنگاندنی شتەکە یان بابە تە کە داخۆ خۆشی بە خشە یان نا ، بە بێ ئەوەی هیچ نیازێکی دیاریکراو لە گۆڕێ بێ)) (٦) کەواتە بۆ هینانەکایەوەی پرۆسەی خۆشی دەق یان دەقی خۆشی بەخش ئەزموون و زەوق و سەلیقەی هونەری و لایەنی روخسارو ئیستاتیکیەت و تازەگەری ، پڕ بایەخترە نەك لایەنی ئایدیاو ناوەرۆك چونکە مرۆڤ وەکوغریزەیەك هەر لە سەرەتاوە حەز بەشتی تازەو نوێدەکات و هەموو شتێکی تازەو نوێش چێژو خۆشی پێدەگەیەنێت ئینجا ئەوشتە یان ئەوبەرهەمە کەم تازۆر سودبەخش بێ یان نا ٠هە ر لە زوووەش((ڕۆلان بارت جەختی لەسەر ئەمە کردۆتەوە و بۆ چەمك و پێناسەی خۆشی دوو خاڵ دەست نیشان دەکات : یەکەمیان هەموو تازەیەك خۆشی بەخشە ٠دووەمیان ئەوەیە بنە ما بەربڵاوییە ، بێ بنەما خۆشی بەخشە)) (٧)

---

(١) ئارنۆلد بێنێت ،چەشەی ئەدەبی ، لا ٤٧

(٢) موريس ابو ناضر ،نفس المصدر ، ص ١٩

(٣) رۆلان بارت ،چێژی دەق ، لا ٤١

(٤) رۆناڵد بێنیت ، هە مان سە رچاوە ، لا ١٠٤٤٧

(٥) اشرف البطران ، قراءة في كتاب لذة النص ، الحوار المتمدن ،عدد ٢٨٩٤ ، ٢٠١٠ ، ص ٢

(٦) د٠ کە مال میراودەلی ،فەلسەفەی جوانی و هونەر ئیستاتیکا ، چ ٢ ، سلیمانی ،٢٠٠٥ ، لا ٦٥

(٧) د٠ عادل گەرمیانی ، هەمان سە رچاوە ، لا ٢١

بەشی دووەم :

تەوەرەی یەکەم : پەیوەندی چێژی دەق بە ئیستاتیکیەتی دەق

هەرچەندە تێڕوانینی جیاواز دەربارەی چەمك و پێناسەی ئیستاتیکیەت هەبووە ،بەلاّم لەگەلّ ئەوەشدا دەتوانین بلّێین ئیستاتیکیەت بابەت یان دیاردەیە کی ڕێژەییە و لە کە سێکەوە بۆ کەسێکی تر و لە قۆناغێکەوە بۆقۆناغێکی ترو لە سەردەمێکەوە بۆسەردەمێکی تر ، بە پێی ئاستی کاریگە ری و پێویستی دەگۆڕێت٠ ئەو پەیوەندیەش کە لە نێوان چێژیدەق و ئیستاتیکیەتی دەقدا دێتە کایەوە وابەستە یە بە م ڤاکتەرانەوە بۆیە تا چیژی دەق و ئیستاتیکیەتی دەق قولّترو فراوانتربێت بە های هونەریئیستاتیکە تی دەقەکە بەرزو بەهێز دەبێت٠ بە لاّم لە((ڕوویزاراوەوئیستاتیکا(Aesthetic)

یەکەمین جار ئەم ووشەیە لەلایەن زانای ئەلّمانی ئەلکسەندەر بۆمگارتن لە سالّی ١٧٣٥ بەکارهاتووە، کە لە بنەڕەتدا وشەیە کی یۆنانی یە)) (١) دیارە جگە لە وەی دەق ئەرك و ئامانج و ڕۆلّ پە یامیکی گرنگی هەیە ، پانتایە کی گەورەو فراوانیشی لە ڕووی فیکری و ئیستاتیکیەتەوە داگیرکردوە ٠ بۆیە ((دەق وەك بەرهەمێکی ئیستاتیکی سەیر دەکرێت و دوو گریمانەش هەلّدەگرێت ٠ دەقێکی خراب یان باش ،ئەوەش لەسە ر چەشە ی ئەدەبی پەیام وەرگر ڕادەوەستێت ٠ چەشە ی ئەدەبیش دووجۆرە چەشەی تایبەت و چەشە ی گشتی ٠ جۆری یە کە میان لە بیرو بۆچوونیکی بیّ مەعریفییەوە دەبێت و هیچ شێوازیکی ڕەخنەیی ناگرێتە بەر ٠ هەرچی جۆری دووەمیانە ڕەهەندی ئایدۆلۆژییەتێکی ڕەخنەییە و پەیام وەرگر بۆچوونێکی مەعریفی بۆئەودەقانە هەیە کە وەریدەگرێت٠ ئینجا جارێکی تر بە قالبێکی تر دای دەڕێژێتەوە٠ ئەم ئە قلّیەتەش ئە قلّیە تێکی وەلاّم دەرەوەیە بۆ هە موو گۆرانکاریە کانی دەورو پشت)) (٢)

وێرای ئەوەی کە دەزانین مەرج نییە هە موو شتێکی جوان باش بێت و هە مووشتێکی باشیش جوان بێت کەچی هەمیشە مرۆڤ حەزی لە جوانی بووە و چێژی لیّ وەرگرتووە٠((ئەو چێژەی کە مرۆڤ لە جوانی وەری دەگریّ ، پێی دەلێن چیژ وەرگرتنی ئیستاتیکی٠ مرۆڤ کە جوانی بە رهە م دە هێنیّ شانازی بە خۆیەوە دەکات کە کارێکی جوانی کردووە ، پێداویستی مرۆڤ بۆجوانی ،بۆ شتی نایاب و دلّگیر پێی دەوترێت پێداویستیئیستاتیکی ٠ زانست دەربارەی جوانی ژیان٠ لە هونەردا بە ئیستاتیك ناودەبریّ ٠ ئەم هەستی چێژ لە جوانی وەرگرتنە ، تایبەتمەندی مرۆڤەو بە زگماکی لە گە لّدایە)) (٣)

بە م شێوەیە دەبینین ئیستاتیکا وەك زانستیك با یە خێکی زۆری بە ماهیەتی جوانی و دەرخستنی جوانی داوە ((سوکرات دەلّیّ : جوانی خاسیەتێك نییە بە هزاران شت بە سترابێتەوە، خەلّك ،ئەسپ ، کچ، گولّدان ٠٠٠هتد هەموویان جوانن ٠ بەلاّم لە سە رووی هە موو ئە وانەوە جوانی خۆی هەیە٠بەلاّم جوانی بە لای ئەفلاتونەوە لە م جیهانەدا بوونی نییە ٠بەلّکولە جیهانی نموونەیی دایە چونکە بە پێی فەلسە فە

---

(١) د٠محمود عباللة الخولدة ، د٠محمد عوض الترثوری،التربیة الجمالیة علم النفس الجمال ،ط١،دارالشروق للنشروالتوزیع ،عمان ، ٢٠٠٦، ص٢٣

(٢) ئازاد عەبولواحید کەریم ،سۆسیۆلۆژیای شیعری کوردیلە ڕووی پێوەرە ئاکارییە کانەوە ،چ ١، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر ،٢٠٠٥، ل١٤٤

(٣) پیتەر هالّبێرگ و دانەرانی تر،تێوری ئەدەبی شیوازناسی ، و :ئەنوەر قادر ،چ ١،هە ولێر ،٢٠١٠،ل ٢١

ی بوونی ئه فلاتون هەستە کان هەڵخە ڵەتێنەرن)) (١) بە لاّم هە ندێك لە نوسەرانی تر تێڕوانین و بیرو بۆچوونی تریان هە یە٠ ئە لبێر کامۆ دەڵێ : ((هونەرمەند واقیع ڕەتدەکاتەوە ، لە بەرئەوە ی هەست بەوە دەکات کە کە مو کورتیە ك لە کرۆکی جیهانی واقیعیدا هەیە٠ بۆیە واقعیکی نوێ دادە هێنن)) (٢)لەهەمان کاتدا هربرت رێد بۆچوونی وایە کە ((جوانی دانەی پێوەندییە شێوییەکانە لەنێوان ئە وشتانەی کەلە هەستە کانما ن هەستیان پێدەکەین)) (٣)کەچی هیگل پێیوایە کە((جوانی هونەری بەرزترە لە جوانی سروشتی ، چونکەجوانی هونەری بەرهەمی گیانە ،لەبەر ئەوەی ڕووح بەرزترە لەسروشت بۆیە بەرزیەکەشی دەگوازرێتەوە بۆبەرهە مەکانی و بۆهونەریش)) (٤)

تەوەرەی دووەم : پێکهاتەکانی چێژی دەق

١-**دارشتنی دەق** :- پیکهاتە یان شیوازی دارشتنی دەق یە کێکە لە بنەما بەهێزو گرینگەکانی بنیاتی هەموو دە قێکی ئەدەبی ٠ کە پایەکانی دەقی لەسەر وستاوە و ئاستی بەرزی وکاریگەری چێژی دەق و باشی و خراپی دەقەکە لە ڕووی داهێنان و گۆرانکاری وجوداکاری و تازە گەرییەوە دیاری دەکات ٠لە مەشدا بێگومان ئەزمون و خولیاوتوانای هونەری و ئەدەبی شاعیر ەکە یان نوسەرەکە رۆڵی سەرەکی دەبینێت لەوەی کە تا چەند توانیویەتی لە پرۆسەی بنیاتنانی دەقەکەیدا سەرکە وتووبێت ٠ دیارە ((هەر دەقێکی شیعریش گرێبەندییەکە لە نێوان داهێنەرو پەیام وەرگر ئەوگرێبەندییە ش لەوەوە دەست پێدەکات ، کەداهێنەر نامەیەکی تایبەتی لە ڕووی ناوەرۆکێکی پێوەری دەگەیەنێتە خوێنەر، هەتا گرێبەند ییەکە لە نێوان کەسی داهێنەرو کەسی پەیاموەرگر بەردەوام بێت ٠پێویستە هەردوکیان لەسەر ئەوە کۆك بن کەپرۆسەی دان و وەرگرتن زۆرگرینگە ، کە هەردووکیان پێکەوە گرێدەدات ٠ هەر بۆیە ئەو پرۆسەیە هاندەریکە تاشاعیر لەبواری پەیامەکەیدا داهێنان بکات و خوێنەریش وەلاّمدانەوەی بۆ پەیامە کە ی هەبێت)) (٥)

٢- **زمانی دەق** : زمان یە کە مین هۆکاری سەرەکی گەیاندنە کە بەم هۆیەوە شاعیر یان نوسەر دەتوانیت پە یامەکەی بە خوینەری دەق بگەیەنێت ٠ شێوازی زمان وئاستی خێرایی وبە هێزی و وروژاندن وکاریگەری وهونەرەکانی زمانی دەقەکە دەبێتە پێوەری هەڵسەنگاندنی دەقەکە ، لەوەی کە ئایا شاعیر یان نوسەر تا چەند توانیویەتی لە ڕێگە ی زمانەوە پەیامەکە بگەیە نیتە پەیاموەرگرکەوە ٠ هەروەکو ئەرستۆ دەڵێ: ((گەورەترین خاسیەتی زمانی شیعری ئەوەیە کەڕوون و ئاشکرا بێت بیّ ئەوەی سوابیّ)) (٦) وە پۆل ڤالیری دەڵێ((شیعر زمانە لە ڕێگا ی زمانەوە)) (٧)هەروەها کونتلیان دەڵێ ((دەقە ئە دەبیەکان

---

(١) جەبار ئەحمەد حوسێن ،ئیستاتیکایدەقی شیعری کوردی کوردستانی عێراق ،سلیمانی ،٢٠٠٨،لا٣٩

(٢) جەبار ئە حمەد حوسێن ، هەمان سەرچاوە ، لا٦٧

(٣) هدیل زکارتة ،علم الجمال ،ط ١ ، مرکز الکتاب الاکادیمی ، عمان ،٢٠٠٣ ،ص١٩

(٤) هیغل ،المدخل الی العلم الجمال ،ت: جورج الطرابیشی ،ط ١، دارالطلیعة ،بیروت ،١٩٧٨ ،لا ٦

(٥) ئازاد عەبدلواحێد کەریم ، هەمان سەرچاوە ، لا ٨٩

(٦) ئەرستۆ، هونەری شیعر ، و: د٠ عەزیز گەردی ، سلیمانی ،٢٠٠٤ ، لا ٨٣

(٧) د٠عزالدین اسماعیل ،الشعرالعربی المعاصر ، ط٢ ،دار فکرالعربي ، بدون مکان وسنة ، ص ١٣٠

بەوە لەیەکتر باشتر دەبن که خاوەنەکانیان چەندە توانای یاریکردنی بە کەرەستەی دەق هەیە کە وشە کانن)) (١)

٣-**ئەندێشە ی دەق** : ئەندیشە بە سە ر چاوەیە کی سەرەکی هە موو دەقێکی ئەدەبی دادەنرێت ،بەتایبەتی دەقی شیعری ٠ بۆیە تاڕادەیە کی زۆر بەهای دە ق بە ئاستی کاریگەری و قوڵی وفراوانی ئەندێشەوە بەستراوە ٠ چونکە ئە ند ێشە دەریایەکی لە بن نەهاتووە بۆ هێنانە کایەوەی پرۆسەی داهێنان و گۆڕانکاری و تازەگەری لە شیعردا ٠((خەیاڵی شاعیر کارێکی وادەکات ئە و وێنانەی لە واقیعەوە وەری گرتوون دووبارە دایان بڕێژێتەوەو تێروانینێکی نوی پێشکەش بکات (کۆلیردیج)دوو جۆری سەرەکی خەیاڵ دەست نیشان دەکات ئەوانیش : أ- خەیاڵی سەرەتایی ب- خەیاڵی لاوەکی ٠ خەیاڵی سەرەتای ئەوخەیاڵەیە کە لە و ڕێگایەوە نوسەر یان شاعیر دەتوانێ هە موو پارچە کانی وێنەشیعرییە کە و ڕوونکردنەوە وردە کانی لە پێش چاو بگرێ بە لاَم جۆری دووەمی خەیاڵ دەشێ بە خە یاڵێکی داهێنەرانە ناوی بنێین ، چونکە شاعیر دوور لە لاسایی کردنەوەو وێنە یە کی نوێمان پێشکەش دەکات)) (٢)بە م شیوەیە دە بینین ئە ندێشە رۆلیکی گەورەو فراوان دەبینێت لە داهێنانی شیعری دا ئەمەش وایکردوە زۆر لە شاعیران و نوسەران و ڕەخنە گران لە مبارەیەوە بۆچوونی خۆیان بخەنە ڕوو ((شیلی دەڵێ : دەشێ شاعیرا ن بە تەواوەتی لە جیهانی خەونەکان بژین و تێبینی جیهانی دەرەوە نەکەن، هە روە ها ولیەم بلێك بڕوای بەوە هەبووە کە ئە ندێشە هێزیکی خودایی یە و هە موو ڕاستیەکان لەوە وە سە رچاوە دە گرن)) (٣)کەواتە ئەندێشە سەرچاوەیکی گرنگی هینانە کایەوەی ئیستاتیکیە ت و داهێنان و گۆڕانکارییە لە شیعردا وشیعری بێ ئەندیشە وەك دارێکی بێ گەڵا وایە ٠

٤-**مۆسیقای دەق** : مۆسیقا بە یەکێك لە ڕەگەزە گرینگە کانی دەقی ئەدەبی بە تایبەتی دەقی شیعری دادەنرێت وپانتایە کی گەورەو فراوانی داگیرکردووە وکاریگەریەکی بە هێزیشی لە سەر دەقە کە هەیە لەڕووی ڕازاندنەوەی ڕوخساروئیستاتیکیەوە، بۆیە بە گیانی شیعر دادەنرێت ٠ چونکە مۆسیقا ئاوازو ڕیتمیکی خۆش بە شیعرە کە دەبە خشێت و کاریگەری لەسەر هزرو ناخ و دڵ و دەروونی مرۆڤ دەکات چیژو خۆشی پێدە گە یە نێت و هە ست و نە ستی دەورووژێنێ دەیخاتە جۆش و خرۆشەوە.

بۆیە دەتوانین بڵێین بەشیکی سەرەکی کاریگەری دەقی شیعری بەسە ر خوێنەرەوە بە لایەنی مۆسیقای دەرەوەو ناوەوەی دەقی شیعرە کەوە بەندە ٠ئەمەش ئەوە دەگە یە نێت تا شاعیر بەتوانا تر بێت لە داڕشتنی مۆسقای شیعریدا ئەوا زیاتر سەرکە وتووتردەبێت لە گە یاندنی پە یامە کە یدا لەم بارەیەوە (فلۆبیر) دەڵێ : ((دێرە شیعرێکی مۆسیقی و بە تا ڵ لە واتا ، لە لای من لە دێڕێکی واتاداری بێمۆسیقا جوانترە)) (٤)هەروەها شاعیری بە ناوبانگ (نازك الملائکە) دەڵێ : ((شاعیر هەرچەندە وێنەو سۆز کۆبکاتەوە ، نابێتە هۆی دروست بوونی شیعر بە تەنها ، بەڵام ئە گە ر شیعریە ت پە یڕەو کرا ئەوا

---

(١) موحەمەد عەبدولکەریم ، پێکهاتەی زمانیشیعری لەروانگەی ئەدەبی نوێوە،چ١، چ ٠ موکریان ، هەولێر ،٢٠١٢ ، لا١٦٢

(٢) هیتلەر ئەحمەد حەمە ، وێنەی شیعری لای نالی، نامەی ماستەر ،زانکۆی سەلاحەدین ،هەولێر، ٢٠٠١لا٨

(٣) ڕێزان سالح مەولود ، ئە ندێشە ی شیعری لە نێوان ڕێبازی کلاسیك ورۆمانتیکی کوردی لە کرمانجی خوارووداا ، نامەی ماستەر، زانکۆی کۆیە ، ٢٠٠٧ ، لا ١١

(٤) جەبار ئەحمەد حوسێن ، هەمان سە رچاوەی پێشوو ،لا ١٨

شیعریەت دەخولقێنێت)) (١) بە م شێوەیە دە بینین مۆسیقای شیعری بایە خیکی زۆری هەیە ((چونکە مۆسیقای‌شیعر ئە و کە ش و هەوایە دروست دەکات کە بیرو ماناکەی تێدا دەردەکە وێ ،هەرمۆسیقاشە سێبەری فیکری و سۆزداری‌بە واتا دەبە خشێت و ئەوسیبەرانە لە واتای دەروونەوە چالاکترو پتەوتردەبن ، جابۆیە لاوازی مۆسیقا کەم و کورتییەکی زۆربۆتەعبیرەکە دروست دەکات)) (٢)

٥-وێنەی هونەری : وێنە ی شیعری تەنها وێنە یە کی ئاسایی فۆتۆگرافی نییە ، وەك زۆرێك لە شاعیران و نوسە ران پێیان وایە کە شیعر لاسایی کردنەوەیە ٠ بەڵکو وێنە ی شیعری جیها نێکە لە سیحرو جوانی، کە شاعیر لە ڕێگایی ئەزموونی شیعری و خە ون و ئە ندێشە قوڵ و فراوانییەکانیەوە دایدە ڕێژێ ٠تابە کەناری ئارامی و بە هە شتی خە ونەکانی بگات ٠ ئەمە جگە لە وەی وێنەی شیعری یە کێکە لە ڕەگەزە گرینگ و کاریگەرە کانی شیعرو گیانی زیندوویەتی و داهێنان و بەردەوامی پێدەبەخشێت ودیمەن و ڕوخساری دەرەوەشی بە جوانترین شێوەدەڕازێنیتەوە، (سی‌دی‌لویس) دەڵێ:((وێنەی‌شیعری لەسادەترین واتایدا وێنەیە))(٣) هەروەها (سیمۆندس) دەڵێ ((وینە شیعرێکی بێ دەنگە و شیعریش وێنە یە کی دەنگدارە)) (٤)

هەروەها ئیبن سینا دەڵێ ((شاعیر وەك وێنە گر وایە ئەوە نییە کە تەنیا وێنەی شتی مادی بگرێ، بەلکو وینە ی شتی واتایش دەگرێ)) (٥) بە م شێوەیە دە بینین ((داهێنانی وێنەش لە هە رشتێکەوە بێت ، لەلای هە ر شاعیرێك دەوەستێتە توانای خە یاڵی ئەوشاعیرە و ڕادەی کاریگەری وەرگرتنی ئە و دیمەنە ٠ چونکە لە تێکەڵاو بوونی عەقڵ و سۆزدا جارێکی تر بە هۆی خەیاڵی بەرزەوە ئە و وێنەیە دە خولقێت)) (٦) داریدن دەڵێ : ((وێنە خۆی لە خۆیدا شکۆمەندی و ژیانی قەسیدەیە)) (٧)کەواتە وێنەی شیعری کاریگەریکی گەورەو فراوانی هە یە و توانای هونەری شاعیریش لە دروست کردنی وینەی شیعری‌دا بەدەردەکەوێت ٠لە هەمان کاتدا ((وێنەی شیعری یارمەتی خوێنەری هۆنراوە دەدات ، بۆچێژو تام وەرگرتن لە هونەری دروست بوونی وێنە ی جوان و خۆشیبە خش)) (٨)

---

(١) ئاسۆ عومەر مستەفا، بەها ئێستاتیکیەکانی شیعری لای (پیرەمێرد و شێخ نوری شێخ سالح و گۆران)، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەدین، ٢٠٠٣. لا ١٠٧

(٢) د٠ دلشاد عەلی ،بنیاتی هەڵبەست لە هۆنراوەی کوردیدا نچاپخانەی رەنج ،سلیمانی ،١٩٩٨ ، لا٨٦

(٣) هیتلەر ئەحمەد حەمەد ، وێنە ی شیعری لای نالی ، لا٥٥

(٤) د٠ جابر عصفور،الصورة الفنية فی التراث النقدی والبلاغی عند العرب،ط٣ ،دارالثقافی العربي ،بیروت،١٩٩٢، ص ٢٨٤

(٥) د٠ سەردار ئە حمەد گەردی ،بنیاتی وێنەی هونەری لە شیعری کوردیدا ،نامە ی دکتۆرا کولیژی زمان ، زانکۆی سلیمانی ، ٢٠٠٣، لا٧

(٦) هەمان سەرچاوە ، لا ٤٥

(٧) جەبار ئەحمەد حسێن ، هەمان سەرچاوە ،لا ٩٤

(٨) کەریم شارەزا ، ،وێنەی شیعری لە هۆنراوەی کوردی‌چۆن دروست دەبێ و بە چ هە ستێك وەردەگیرێ ، گ ٠رامان ، ژ ٩ ، ١٩٩٧، لا ٦

بەشــی سێیە م :

تەوەرەی یەكەم : چێژی داڕشتنی شیعری لە شیعرەكانی قوبادی جەلیزادەدا ٠

چێژی داڕشـتنی شـیعری یـە كێكـە لـە هۆكـارە گـرینگ و كاریگـەرەكانی پتـەو كردنـی پەیوەنـدی نێـوان نوسەری دەق و خوێنەری دەق لە لایەك و گەیاندنی ئامانج و پەیامی شاعیر بەخوێنەر لە لایە كی تـرەوە ٠ ئەمــەش وابەســتەیە بــە شــێوازی داڕشــتنی شــیعری لــە لایــەن شــاعیرەوە ،واتــە نوســەری دەق تــا سەركەوتووتربێت لە پرۆسەی داهێنان و بە رهە مهێنانی چێژ و خۆشی دەقدا ، زیاتر دەقی چێژدار و خۆشی بەخش بۆ خوێنەری دەق فەراهەم دەكات ، ئە گەرچی لە پاڵ ئەمانەشدا خودی خوێنەریش ڕۆڵی سـەرەكی لـە م بـوارەدا دەبینێـت ٠كەواتـە لێـرە دا دە تـوانین بڵـێین هـەردوو لایـە نـی نوسـەریدەق و خوێنـەری دەق بەیەكـەوە ، بـە هاوبەشـی پرۆسـە كـە دە هێنـە كایـەوە ٠ چـونكە پرۆسـەی چـێژی دەق كارێكی هەمەلایەنەیەو چە ندین جەمسەری هەیە ٠هەر بۆیە رۆلان بارت ((باسی چێژی دەق لە هەموو ڕەهەندییەكانیەوە دەكا٠ زۆرجار لەگەڵ چێژەكانی سێكسی مرۆڤ بەراوردی دەكا و نموونـەكان جوان لێك گرێ دەدا)) (١) هەروەها (ئەناتۆل فرانس) دەڵێت ((ئەوچێژەی دەقی ئەدەبی دەیبەخشێت ،تاكە پێوەرە بۆ شایستەیی دەق و پێوەری هـە ڵسە نگاندنی ڕەخنەییـە تـی)) (٢) وێڕای خوێنـەری دەق كە ئەمەش ڕۆڵی خۆی هەیە لـەم بوارەدا٠ بە م شێوەیە ئەوەی كەلێرەدا باسكراوە بەتـەواوەتیش بە سـەر دەقی شیعرەكانی قوبادی جـەلیزادەدا پـەیڕەو دەبێـت ، بـە تایبـەتی لـە ڕووی چـێژی داڕشـتنی دەقـەوە ٠چونكە كاتێك بە چێژەوە دەقی شیعرەكانی ئە م شاعیر ە دە خوێنینەوە ، ئاست و پایە كانی چێژی دەق و گرینگی و بەهای جوانی و هونەری داڕشتنی دەق ولێهاتوویی و مەزنی ئەم شاعیرە ،لە هێنانە كایە وە و بەرجەستە كردن و داهێنانی چێژی داڕشتنی شیعریدا وەك شاكارێكی شیعری خۆی دە نوینێ ٠ تـە نانـەت شـاعیر بـە شـێوەیەكی هێنـدە شـارەزاو هونەریانـە شـیعرە كـانی داڕ شـتووە وچـێژی دەقـی پـێ بەخشیەوە ،توانیویەتی بە ئاسانی پەیامەكەی بە پەیامەوەرگر بگەیێنێت و هەست و نەستی خوێنەر بورووژێنی و دڵو دەروونی بخاتە جۆش و خرۆشەوە٠ بێگومان ئەمەش پەیوەندی بەو زەوق و سـەلیقە زۆرەوە هەیە كە شاعیر هەیە تی و لە ئەنجامی شارەزایی ئەزموونی شیعری و بارو دۆخ و ژینگـە ی تایبـەتی شاعیرە وە سەرچاوەی گرتووەو هاتۆتە كایەوە٠

ئەوەی تاڕادەیـە كـی زۆ ر ناسنامەی شـاعیر جیادەكاتـەوە و پێـی دەناسرێتەوە ، بایـەخ و بـەهای چـێژی دەقی شیعرییە ، وێڕای هـەبوونی لایـەنی جوانی ژن و چـێژی سیكسیش ، هاوتـاو هاوشـانی پـەیامێكی گەورەو بەسودو پیرۆزی مرۆڤایە تیە٠كە دژە باویی و پرسـی ژن و مـرۆڤ بوونـە ٠ئەمـەش زۆر بـەڕوونی و جوانی لـە شـیعرەكانیدا خـۆی دەنـوێنێ جـوانترین نموونـەش لـە شـیعر ی((وەرزی ژن وەرزی شەسـتە بارانی گوڵ)) ی قوبادی جەلیزادەدا دەردەكەوێت كەدەڵێ :

لە هەمووقەسیدەیەكما ، ناونیشان هی ژنە

دەسپێك هی ژن و كۆتای هی من

نوختە هی ژن و فاریزە هی من

---

(١) رۆلان بارت ، هەمان سەرچاوە ، لا ٦

(٢) جەبار ئەحمە د حوسێن ، هەمان سەرچاوە ، لا ٧٩

لە هەموو قەسیدەیەکما ، دێڕێك من دا یدەڕێژم و
دێڕێك ژن دەیچنێ
لەهەموو دێڕیکما، وشەیەك ژن گوڵبارانی دەکات و
وشەیەك من
لە هە موو وشەیەکمدا ، پیتێك من ڕەنگی دەکە م و
پیتێك ژن
پڕاو پڕم لە ژن••• پڕاو پڕم لە عیشق
(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسەدەکات ،ل٦٨٥)
دوای خوێندنەوە و شیکردنەوەی ئەم شیعرەو زۆربەی دەقە شیعریەکانی شاعیر ڕاستیە ك خۆی دەسەلمینێت لە چێژی داڕشتنی شیعرەکانیدا ، ئە ویش هەبوونی سیماکانی ژن و مرۆڤ بوونە ، وەك هەوێن و سەرچاوەیەکی سەرەکی شیعری شاعیر• بە سەرجەم بەهاو ڕەهەندە جیاوازییە کانیەوە •چونکە((قوباد لەژێر تا ڤگە بە خوڕەکانی چاوی ژن و لەنێو روبارە سپیەکانی نیشتمان بەڕووتی سەمادەکات• هیچ ترسێکی لەکامێرای شاراوە نییە)) (١)
هەر ئە مەش وایکردوە چێژی دەق و دژە باوی لەپاڵ هونەرەکانی تری شیعری دا بەشێوەیەکی بەرزو پڕگۆڕانکاری و داهینان و جوداکاری لە داڕشتنی شیعرەکانی بەرجەستە بکات • بۆیە دەبینین سەرتاپای شیعرەکانی لە پاڵ حەزی سیکس دا لە بازنە ی بەهای ژن و جوانی ژن وڕۆڵی ژن و مرۆڤ بوون دەخولێتەوە •ناونیشان و دارشتنی بە شێکی هەرە زۆری شیعرەکانی بەو وشەو دەستە واژنە رازاندۆتەوە کە تایبەتە بەجەستەی ژن و جوانی وچیژی سیکسیەوە و گاریگەری گەورەو فراوان لەسە ر وروورژاندنی هست وچێژ لەم بارەیەوە دروست دەکات • وەك وشەکانی (قژ ی دریژ، لێویسور، چاوی رەش ،کوڵمی ئاڵ ، گەردنی سپی ،بوزی خرو خۆڵ ،مە مکی توند، کوشین ، رووت کردنەوە، جووت بوون، ئە تەك ،ستیان ، •••هتد) وەك لە نموونەی شیعری (مە مك) دا دەڵێ :-
مەمك
گەورەو بچوك
بەیەکەوە ژێردەکاتەوە
دوایی دەڵێ: مەمك نەبوایە •••دەمیش نەدەبوو
لە هەر ماڵێکدا مەمك نەبوو
نارنجۆك هەیە
(قوبادی جەلیزادە،باخچەکانی مەلەك تاوس ،ل١٩٧ -١٩٨)
لێرەدا دەبینین شاعیرجگە لەوەی ژن بە سەرچاوە ی جوانیو ئەوین و چێژو خۆشی دەزانیت لە هەمان کاتدا بەسەرچاوەیکی بە هیزو کاریگەری ئارامی دەروونی و ئاسیایش و ئاشتیشی دادەنێت • بۆیەحەزو خۆشەویستی بۆ ژن وای لێکردوە هە مووشتیکی جوانی لێبیێت بە ژن و لە چاوی ژنیشەوە بۆ هەموو شتێك بڕوانێ •وەك لەشیعری (ئەڤین کردن دا) دەڵێ :

(١) قوبادی جەلیزادە، شەهید بەتەنیا پیاسەدەکات،دەزگای چاپ وبڵاوکردنەوەی ئاراس،هەولیر،٢٠٠٧

داربەڕوویەك
بەپێنج پەنجەی ڕەگ
مەمکی گردێکی گوشیوە
لقی دار، ڕەپ بووە لە خۆشی
گۆی گرد ، گرژبۆتەوە لە تاوا (قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسەدەکات ،لا٧٤٢)

تەوەرەی دووەم : ١-چێژی زمانی شیعری لە شیعرەکانی قوبادی جەلیزادەدا

چـێژی زمـانی یـە کێکـە لـەو بنـەما سـەرەکیانەی داڕشـتنی دەقـی شـیعری ،کـە پانتاییـەکی فـراوان و کاریگەریەکی بە هێزی لەگەیاندنی پە یامی شیعری بە خوێنەری دەقەوە هە یە ٠ چونکە شاعیر بەهۆی زمانـە وە گوزارشـت لەهەسـت و سـۆزو بـیرو بۆچـونەکانی خـۆی دەکـات ٠بـۆ ئەمـەش شـاعیر دەبێـت بەسەلیقە و لێهاتوو بێت لە هەڵبژاردنی ئەو وشەو دەستەواژەو ڕستانە ی لە بنیاتی شیعرەکەیدا بەکاری دەهێنێت ٠ئەمەش پەیوەندی بە شارەزایی وپاشخانی فیکری و ڕۆشنبیری و توانا و ئاستی زمانەوانی شاعیرەوە هەیە٠ قوبادی جەلیزادە یە کێکە لە و شاعیرە بەرزو هەست ناسکانە ی کە خاوەنی زمانی شیعری تایبەت بەخۆیەتی و لەم بوارەدا ڕێچکە ی خۆی دۆزیوەتـەوە و بە شێوەیەك توانیویـەتی بە م هۆیەوە داهێنان و گۆڕانکاری بکات٠ئەوەی من لە بارەی زمانی شیعری و چێژی زمانەوە لـە شیعرەکانی شـاعیر بـەدی دە کـە م ئەوەیـە کەشـاعیر فەرهـەنگێکی گـەورەی زمـانی شـیعری یـە و هـەزارە هـا وشـەی سادەو ساکارو جوان و ناسك و وروژێنەرو کاریگەری لە خۆگرتووە ٠ زمانی شاعیر زمانیکی پر چێژی وشەی کوردی پەتی یەو دوورە لە بە کارهێنانی وشەی سواو و قورسی بیگانە٠ بە ڵکو بە پێچەوانەوە شاعیر زۆر وەسـتایانە و هونەریانـە یاری بە وشـە کـردوە ، بـە شـێوەیەکی زۆر زیـرەك و سـیحراویانە وشـەکانی لـە جێگـاو شـوێنی پێویسـتدا لـە نـاو دەقی شیعرە کانیدا بە کارهێنـاوەو لـە هـە ردوو لایـەنی سیمۆلۆژی و ئیستاتیکیەتی زمانەوە ،گیانی تازە گەری و زیندوویەتی و بەردەوامی و چێژو خۆشی پـێ بە خشیوە (ئەکرەمی میهرداد) دەڵێ((شیعری قوباد پێمان دەڵێ لە زەمینـەی کۆمەڵایـەتی و نـەریتی و ئەدەبی هەتا ئیستا دوور دەکەومەوە وبەشێوازی تایبەتی خۆی زمانی کورت خایان و داپڕان ،لەمانا پێش وەختە کان دەنوسێ)) (١) واتـە زمانی شیعری قوبادی جـەلیزادە زمانێکی پـر چێژو خۆشی بە خشـە ،زمانیکی سادە و ساکار بەڵام بارگاوییە بە هونەرەکانی جوانکاری زمان و میتـافۆری زمـان ٠((بۆئـەوەی وشەکان بتوانن سەرمەستانە چێژولەززەت لەشەرابە کۆنینەوتازەکانی نێو کاسەی نەمرایەتی و نـە مـری وەربگرن ٠لەگەڵ فریشتە باڵ عاتیفەکانی جوانی بکەونە ناو تەقسی سەمایە کی سەرشێتانە)) (٢)

بەمـەش شـاعیر توانیویـەتی لەداڕشـتنی زمـانی شـیعریدا سـیحراویانە مامەڵـە بـە وشـەو دەسـتەواژەو ە ڕستەکان بکات و فۆرمێکی پر لە ئیستاتیکیەت و گیانیکی نە مرو جیهانێکی پڕ لە چێژو خۆشی بێنێتە کایـەوە ٠ئەمـەش لـە زۆربـە ی شیعرەکانیدا بوونی هەیـەو ڕەنگـی داوەتـەوە ٠ وەك لەشیعری (بێترمـە) دا دەڵێ:

(١) قوبادی جەلیزادە ، شەهید بەتەنیا پیاسە دەکات ،لا ١٠

(٢) ستاری پیرداود ،خوێندنەوەی میتافۆر ،دەزگای موکریان ،هەولێر، ٢٠١٠، ٢٩

هاتم بۆ لات لەویٰ نەبووی
خۆزگە دەتزانی ئەو ڕۆژە
چ خەمێکی بیٰ وێنە بووی
*****

هاتم بۆلات ...
وەك منداڵیٰ دەرگا بگریٰ
بۆ قەسپ و نوقڵی شەوبەرات (١)
****

قوبادی جەلیزادە ئەو شاعیرە زەوق جوان و هەست ناسکەیە، کە لە گۆشەنیگای هەستێکی ڕاستگۆیانەو عەشق و مرۆڤ بوونەوە بۆ شتە کان دەڕوانیٰ . هەربۆیەش لیرەدا توانیویەتی بەم وشە سادە و ساکارانە بە جوانترین و ناسکترین شێوە گوزارشت لە هەست و نەستی خۆی بکات و خەمی تەنیایی وخۆزگەو حەسرەتەکانی دەربڕێت و باشترین و زۆرترین چێژو خۆشی زمانی شیعری بێنێتە کایەو. قوبادی جەلیزادە هێندە عاشق و تامەزرۆ و شەیدای جوانی فیکری و جوانی جەستە ی ژنە . هیندە ئاوێتەی مرۆڤ بوونە، هیندە دژە نەریتی کۆنە پەرستی و دژە باوە ، بۆیە زمانی شیعرەکانیشی وشەی ژن و مرۆڤ بوون و دژەباوی لیٰ دەباریٰ

وەك لە شیعری (پایز)دا دەڵیٰ:
پایز درەختی ڕووتی خۆش دەویٰ
من ژنی ڕووت
ئەو هەر تەنیا لە وەرز یٚکا
من لە هەر چوار وەرزی سالاٚ !

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسەدەکات ،لا٥٦٩)

شاعیر لێرەدا بە زمانێکی سادەو ساکارو بەشیوەیەکی ڕاستگۆیانە گوزارشت لەخۆشەویستی بۆ ژن و حەزو ئارەزووە کپکراوەکانی دەکات و زۆر بە ڕاشکاویش تینوێیتی و تامەزرۆیی خۆی بۆ ژن و دژە باوی خۆی لە چوارچێوەی زمانێکی بەرزو هونەری و پڕ چێژو خۆشی دا خستۆتە ڕوو

٢-چێژی ئەندێشەی شیعری لە شیعرەکانی قوبادی جەلیزادە دا

قوباد واتە عەشق بوون و توانەوە لە ئەندێشەی ژن و مرۆڤ بوون ، واتە جیهانێك لە خۆشە ویستی بۆ ژن و خەمی ژن و خەونی ئەرخەوانی بۆ ژن ، کە خۆی تەنها پاشایەتی . ئەندێشەی قوباد ئەندێشەیەکی قووڵ و تیژو فراوانە ، ئاسمانێکە هەموو دنیای لە باوەش کردووە ، ئەندێشەی شاعیر لەچاوگەیە کەوە هەڵدەقوڵیٰ نەسەری هەیە نە بن و تەواوی خەمی ئەو گەردوونە ی بە وردو درشتەوە لە کوڵ گرتووە. بەلاٚم بە شێوازێکی جیاوازو تایبەت بە خۆی و دژە باو .شیعر لای ئەو ڕەنگدانەوەیەکی واقعی و ڕاستگۆیانە و بیٰ پێچ و پەنای هزرو وناخ و دڵ و دەروونی شاعیرە کە بە زمانێکی بەرزو ئەندیشەیەکی فراوان و هەست و سۆزیکی بەهێزو تێڕوانین و وێنەی کاریگەرو نویٰ داڕێژراوە .هەر ئەمانەش وای

(١) قوبادی جەلیزادە، قەڵەمێکی ڕدێن سپی ،چابخانەی رۆشنبیریولاوان، ١٩٨٨ ،لا١٢٨

کردووە چێژی ئەندێشەی دەق لەشیعرە کانیدا بگاتە لوتکە بە تایبەتی ئە و شیعرانەی لە بازنە ی مرۆڤ بوون دە سوڕێتەوە یان بۆ خۆشەویستی و حەزی سیکسی بۆ ژن پرسی ژن نوسراون • ئەمەش لە بەشی هەرە زۆری شیعرەکانی دا بەدی دەکرێت • وەك لەشیعری ((ئاگردان)) دا دەڵێ:-

بەم نیوە شەوە ،بەفر
لەپەنجەرەی دەرگا دەدات ،
گەرەگیەتی ،
دەست و پەنجەی تەزیوی
لە بەر پشکۆی مەمکی ژنێکدا
گەرم بکاتەوە

(قوبادیجەلیزادە،باخچەکانی مەلەك تاوس، لا١٥٥)

لێرەدا شاعیر بە بە چاوێکی بەرزو پیروزەوە دەڕوانیتە ژن و بە سەرچاوەی ئارامی و بە خشندەیی و میهرەبانی دادەنێت • هەر بۆیە بە ئەندیشەیەکی قوڵ و فراوان و پڕ لە چیژو خۆشیەوەش وینەیە کی هونەری جوانما ن پێشان دەدات ، کە بە هرەو گیان و جەستەو ڕەنگە کانی لە ژنەوە وەرگیراون • دیارە دەزانین ئە ندێشەی چێژ بە خش ئە و ئە ندێشەیە یە کە کاریگەری لەسەر خوێنەری دەق دروست دەکات و لە ناخەوە دەیوروژینێ و هەست وسۆزی دەخاتە جۆش و خرۆشەوە چێژو خۆشی پێدەگەیەنێت •قوبادی جەلیزادە ئەو شاعیرەیە کە هیچ کات و جێگایە کی بۆ نییە و بە ردەوام سنوری خەون و ئە ندیشە کانی لە فراوان بون و نوێ بوونەوە دایە • لای ئەو خەون و خەیاڵ و ئەندێشە بێ کۆتاییە •هەر ئەمەش وای کردووە چیژی ئەندێشە لەدەقە شیعرەکانیدا چڕو قوڵ و فراوان بێت و ئیستاتیکیەت و داهینان و زیندوویەتی و نەمری پێ ببخشێت •وەك لە شیعری (بەرزەخ) دا دەردەکە وێت و دەڵێ :-

ڕۆحم تەڕ تەڕە لەعەورە ت
دەستم بەدنکە هەنارەکانی گۆنا سوور
چاوێکم چل چرای مەمك و
چاوێکم ڕێژنە بارانی شەراب

(قوبادی جەلیزادە ، شە هیدبەتەنیا پیاسەدەکات ،لا٣٠٢)

لە م شیعرەدا شاعیر بە تەواوی خەون و ئەندیشە بێسنورەکانی لە بۆتە ی ژن و مرۆڤ بوون و دژە باویدا چڕ کردۆتەوە • کە چی هیشتا تامەزرۆیی ناشکی و بۆیە بە بەردەوامی و تاسە ر ئیسقان حەزو خۆشەویستی ژنی لێدە چۆڕێ لەشیعری (بەرزەخ) دا دەڵێ :

پەنجەکانم لە ڕنینی هێشووە ترێ و
لە چنگە ڕنێی هەورازی مەمکدا
ه ە ڵ ە و ە ێ ن
ئیدی پەنجەیەك نەماوە بۆ شەهادەت •

٣- چێژی مۆسیقای شیعری لەشیعرەکانی قوبادی جەلیزادە دا :

مۆسیقای شیعری بە هە ردوو لایەنی دەرەوە و ناوەوە پێگەیەکی گەورەو فراوان و کاریگەریە کی بەهێزو قوڵیشی لە دەقی شیعریدا هەیە، چونکە ((شیعر لەڕاستیدا تە نها ئاخاوتنیکی مۆسیقیەو

دەروونەکان دەبزوێنێ و دڵە کان دەکەونە ژێرکاریگەرییەکەی)) (١)بۆیە شاعیر پە یوەندیەکی توندو تۆڵ وبە هێزی بە مۆسیقای شیعرەوە هەیە • لە بەر ئەوە شاعیر تا زیاتر لە لە بواری مۆسیقای شیعریدا بە توانا و داهێنەر بێت ، هێندە زیاتر کاردە کاتە سەر هەست و سۆزی خوێنەری دەق و چێژو خۆشی پێدە بە خشێت • قوبادی جەلی زادە لە و شاعیرە هەست ناسکانەیە کە خاوەنی گوێیە کی بە هێزی مۆسیقی یە و زۆر با یەخیشی بە مۆسیقای دەقی شیعرە کانی داوە تا ئە و سنورەی کاری نە کردبێتە سەر ناوەرۆکی دەق • ئەمەش تاڕادەیەکی زۆر هاوسەنگی لەڕووی ناوەرۆك و روخسارەوە بە شیعرە کانی بەخشیوە • بۆتە بنە مایە کی بە هێزیش بۆ بەرز کردنەوەی ئاستی داهێنان و گۆرانکاری و چێژو خۆشی بەخشین لە شیعرە کانیدا، وەك لە شیعری (بەرخەکانم) دا دەڵێ :

چەند تاریکن ئە و ماڵانە ی
دایـــك لانكیان لێ ناژەنــێ
چەند دڵ توندن ئەومەمکانەی
ســـاوا دەمـیان تێناژەنــێ
لەگەڵ شرقەی دەرگای حەوشە
دوو کـــاریـلە رادەپــەڕن
دووخونچە گـوڵ دەکرێنەوە
دووشوشە بـــۆنی وەنەوشە (قوبادی جەلیزادە، شەهید بەتەنیا پیاسە دەکات ،لا ٨٦)

لێرەدا شاعیر لە چوارچێوەی مۆسیقایەکی هونەری و جوان و سەرنج راکێشدا دەقی شیعرەکە ی داڕشتوە و هەستو نەستی خۆی بە رانبەر بە بەهای ژن و خۆشەویستی مندا ل دەربڕیوەو کێشی خۆماڵی هەشت برگەیی بەکارهێناوە • کە ئە م جۆرە کێشە لەڕووی مۆسیقاوە کاریگەری زۆری لەسەر خوێنەری دەق هەیە و لەناو شیعری شاعیرانی کوردیشدا بە ڕادەیەکی زۆر بەکارهێنراوە •قوبادی جەلیزادە ئەوشاعیرە یە کە ریتم و ترپەی ئاوازی شیعرەکانیشی بۆنی ژن و عەشقی ژن و مرۆڤ بوونی لێدێت ، ئەمەش هۆکاریکی ترە بۆ ئەوەی مۆسیقای شیعرە کانیشی بە شێوەیە کی وا بنیات بنێ کە لە گەڵ جوانی ناوەرۆك و بابەتە کانیدا بگونجێت •وەك لە شیعری (نهێنی)دا دەڵێ :

لە سەر دێڕێ••
هۆنراوەیە کیان سوتانم
لەسەر شیعرێ••
کتێبێکیان لێ خنکانم !
هۆ پەری خان ••
ئەگەر ڕۆژێ خۆشت ویستم
لە لای خۆشت نە ی درکێنێ
با لەسەرمن مەمکت
نەکەن بە قاورمە
بالەسەرت

---

(١) د•ابراهیم انیس ،موسیقی الشعر ، ط٣ ، مکتبة انجلو المصریة ، قاهرة ، ١٩٦٥ ، ص ٣٩

چاوم نەکەن بە ئاگردان !

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسە دەکات ،لا۳۱۷)

٤-چێژی وێنەی شیعری لەشیعرەکانی قوبادی جەلیزادەدا :

وینەی شیعری لە شیعرە کانی قوبادی جەلیزادە دا پانتایە کی گەورەو فراوانی هەیەو کاریگەریە کی زۆرقوڵ و بە هێزیشی لە خۆ گرتووە ٠ ئەمەش بۆ ئەزموون و لێهاتویی وچێژو سەلیقەو بەرزی و توانای شاعیر لە جوان بیرکردنەوە و جوانبینیدا دەگەڕێتەوە ٠ وێنە لای ئە و وێنەیەکی ئاسایی و لاسایکردنەوە نیە ٠بە ڵکو وێنەیە کی چێژدارو خۆشی بەخشە ٠بێگومان وێنەی شیعری و لایەنی چێژ یە کێکە لە پێوەرە گرینگە کانی هەڵسەنگاندنی شیعری بەلای رەخنە گری شیعرەوە ٠دیارە دەزانین هە موو وێنە یەك بە هەموو جۆرەکانی یەوە ، لای شاعیران بەهای تایبەتی خۆی هەیە ٠ هەریەکە لە گۆشە نیگایە کەوە بۆی ڕوانیوە ٠ ((سدنی دەلێت :هۆنیار وەك هونەر مەندێکی نیگار کێشە لەڕێی تابلۆی وێنەکانی ناو هۆنراوەکانییەوە دەتوانێ کار لە هزرو هستی پەیام وەرگرەکەی بکات و چێژی هونەری پێ ببەخشێت)) (١) کەواتە دەتونین بلێین یەکێك لە ئەرکە گرینگەکانی وێنەی شیعری، گەیاندنی چێژە بە خوێنەری دەق ٠کە قوبادی جەلیزادە لەمەشدا زۆر سەرکەوتووبووە ٠ئەمەش بۆ ئەو تایبەتمەندی و جیاوازیانەی وینە شیعریە کانی ئە و شاعیرە دەگەرێتەوە کە لەلا ی شاعیرانی تر کەم دەبینرێ ٠ ئەویش ڕووت بینینی شتەکانە واتە شاعیر بەچاوی ڕووتەوە دەڕوانێتە ژن و ژیان و دەورو بەری خۆی و چێژ لە ڕووت بینی شتە کان دەبینێ٠ ئەوە جگە لەوەی جوانی وسیکس و پرسی ژن و مرۆڤ بوون و دژە باوی ئە و خەسڵەت و کەرستانەن کە لە وێنە شیعرییە کانی شاعیردا هەن و ئیستاتیکیت و چێژو خۆشی پێ بە خشیوەو پێی دەناسرێتەوە وەك لەشیعری (دیوار) دا دەردەکەوێت و دەڵێ :

ژنە شۆخەکانی وڵاتەکەم

لێم ببورن

گەر لە نێوان من و ئێوەدا

هەزاران دیواری بەرلین هەبێ ،

من هەر بەڕووتی دەتان بینم

بەرووتی !!

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسە دەکات ،لا٤١٦)

لێرەدا شاعیر لە ڕوانگەی حەزی سیکسیەوە وینەکەی کیشاوەو شێوازی چەسپاو هەستی بینینی لە بنیاتنای وینە کە بەکار هێناوەو چێژو ئیستاتیکیەتی پی بە خشیووە ٠بێگومان ئەندێشەو خولیای وینەکێشانی شاعیر لە تەنها کات و شوێن و شتێکدا ناوەستێ ٠ بەڵکو بەردەوام لە جوڵانەوەو باڵەفڕکێ دایە ٠ وەك لەشیعری (کۆتایی و سەرەتا) دا دەڵێ :

(١) عادل گەرمیانی،وێنەی بابەتی لەهۆنراوەکانی گۆران و سەیاب دا،نامەی دکتۆرا،زانکۆی بەغدا ،ك٠ پەروەردە ،٢٠٠٠،لا٤٦

ئەی ئەو ژنەی هەموودوندە ئاگرینەکانی لە شت
بە من بەخشی ٠
ئەی ئەو ژنەی هەموو دۆڵە پالأوەکانی لەشت
بەمن بە خشی ،
ئەی ئەو ژنەی هەموو میوە پێگەیوەکانی لەشت
بە من بەخشی،
ئەیئەوژنەی هەموو دەرگا داخرەوەکانی لەشت بۆمن کردەوە
تۆنیشتمانی !!

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسە دەکات ، ل٤٣٥)

لێرەدا شاعیر بە خە یاڵێکی تیژڕەو فراوان وێنەیەێکی وروژێنەرو سیکسی کیشاوە کە تەواوی وێنە کە دەرخستنی شوێنە هەستیارو وروو ژێنەرەکانی ژنە لە پاڵ خۆشەویستی و حەزو تامەزرۆیی بۆ ژن ٠کە زۆر لە هەستەکانی بینین و بەریکەوتن ڕۆڵی تێدا دەبینێت ٠ ئەوەی جیگای سەرنج ڕاکیشان و هەلوێست وەرگرتنە ئەوەیە ، کەشاعیر زۆر وەستایانە و هونەریانە وسیحراویانە داهێنان و گۆرانکاری لە وینەشیعریدا کردووە و گیانی نە مری زیندوویەتی بە شیعرە کانی بە خشیووە ٠ وەك لە شیعری (زەیتون) دا دەڵێ :

بەئەدەبترین درەختی باخچەکەمان
زەیتونە ٠
کەچی کە چراکان چاو دەنوقێنن ،
بەدەستێك مەمکی پرتقاڵ دەگوشێ و
بەدەستێك ،
قۆڵی هەڵووژە !!

(قوبادی جەلیزادە،شەهیدبەتەنیا پیاسە دەکات ، ل ٥٨٣)

لیرەدا شاعیر وێنەیەکی زۆر سەرنج راکش و هەستیاری کێشاوە کە ڕەهەندیکی چیژی سیکسی و خۆشەویستی بەهیزو کاریگەری لە خۆگرتوە بۆئەو مەبەستەش شێوازی بەکەس کردن و هەستە کانی بەکار هێناوە ٠ئەمەش وای کردوە چێژو خۆشی و ئیستاتیکیە تیکی زۆر بە شیعرە کە بدات ٠

لیستی سەرچاوەکان :

سەرچاوەکان بەزمانی کوردی (کتێب و گۆڤار)

١-ئەرستۆ ، هونەری شیعر ، و: د٠ عەزیز گەردی ، سلیمانی ، ٢٠٠٤

٢ -ئازاد عەبولواحید کەریم ،سۆسیۆلۆژیای شیعری کوردیلە ڕووی پێوەرە ئاکارییە کانەوە ،چ ١، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر ،٢٠٠٥ ،لا١٤

٣-ئارنۆلدبێنێت ، چەشەی ئەدەبی ، و: عزیزگەردی ،چابخانەی جامعە ، بغداد ،١٩٧٨ ، لا ٦٠

٤ -پیتەر هاڵبێرگ و دانەرانی تر،تیۆری ئەدەبی شیوازناسی ، و :ئەنوەر قادر ،چ ١،هە ولێر ،٢٠١٠،لا ٢١

٥-جەبار ئەحمەد حوسێن ،ئیستاتیکایدەقی شیعری کوردی کوردستانی عێراق ،سلیمانی ،٢٠٠٨،لا٣٩

٦- -د٠ دڵشاد عەلی ،بنیاتی هەڵبەست لە هۆنراوەی کوردیدا نچاپخانەی ڕەنج ،سلیمانی ،١٩٩٨ ، لا٨٦

٧--ڕۆلان بارت ، چێژی دە ق ، و: ئیسماعیل زارعی ، چاپخانە ی منارە ، هە ولێر ، ٢٠٠٧، لا ٣٦

٨--ستاری پیرداود ،خوێندنەوەی میتافۆر ،دەزگای موکریان ،هەولێر، ٢٠١٠، ٢٩

٩-د٠شوکریە ڕەسول ،ئەدەبیکوردی و هونەرەکانیئەدەب،چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین،هەولێر،لا٢٤

١٠-د٠ عادل گەرمیانی ، ڕۆلان بارت لە نێوان چێژی دەق و خۆشی دەق دا ، گ ٠ هەنار ، ژ ٥٥ ،٢٠١٠ ،

١١-قوبادی جەلیزادە، قەڵەمێکی ڕدێن سپی ،چابخانەی ڕۆشنبیریولاوان، ١٩٨٨ ،لا١٢٨

١٢- قوبادی جەلیزادە، شەهید بەتەنیا پیاسەدەکات،دەزگای چاپ وبڵاوکردنەوەی ئاراس،هەولیر،٢٠٠٧

١٣-قوبادی جەلیزادە، باخچە کانی مەلە ك تاوس،دەزگای چاپ و پەخشی حەمدی ،سلیمانی ،٢٠١٢

١٤- د٠ فەرهاد پیربا ل ، ڕێبازە ئە دە بیە کان، چا بخانە ی منارە ، چ ٢ ،هە ولێر ، ٢٠٠٦ ، لا ١٢٨

١٥-کە ریم دەشتی، ئەدەب و فە لسە فە،چابخانەیشڤان، سلیمانی ، ٢٠٠٤ ، ل ٤٣٨

١٦-کەریم شارەزا ، ،وێنەی شیعری لە هۆنراوەی کوردیچۆن دروست دەبێ و بە چ هە ستێك وەردەگیرێ ، گ ٠رامان ، ژ ٩ ، ١٩٩٧ ، لا ٦

١٧- د٠ کە مال میراودەلی ،فەلسەفەی جوانی و هونەر ئیستاتیکا ، چ ٢ ، سلیمانی ،٢٠٠٥ ، لا ٦٥

١٨- -موحەمەد عەبدولکەریم ، پێکهاتەی زمانیشیعری لەروانگەی ئەدەبی نوێوە،چ١، چ ٠ موکریان ، هەولێر، ٢٠٠١

نامەی ئەکادیمی :

١- ئاسۆ عومەر مستەفا، بەها ئێستاتیکیەکانی شیعری لای (پیرەمێرد و شێخ نوری شێخ ساڵح و گۆران)، نامەی ماستەر، زانکۆی سەلاحەدین، ٢٠٠٣. لا ١٠٧

٢- ڕێزان ساڵح مەولود ، ئە ندێشە ی شیعری لە نێوان ڕێبازی کلاسیك ورۆمانتیکی کوردی لە کرمانجی خواروودا ، نامەی ماستەر ، زانکۆی کۆیە ، ٢٠٠٧

٣--د٠ سەردار ئە حمەد گەردی ،بنیاتی وێنەی هونەری لە شیعری کوردیدا ،نامە ی دکتۆرا کولیژی زمان ، زانکۆی سلیمانی ، ٢٠٠٣

٤--عادل گەرمیانی،وێنەی بابەتی لەهۆنراوەکانی گۆران و سەیاب دا،نامەی دکتۆرا،زانکۆی بەغدا ،ك٠ پەروەردە ،٢٠٠٠،

٥-- هیتلەر ئەحمەدحەمە ، وێنەی شیعری لای نالی، نامەی ماستەر ،زانکۆی سەلاحەدین ،هەولێر، ٢٠١٢،

سەرچاوەکان بەزمانی عەرەبی :

١-د. الياس خلف ، لذة النص الادبي المصطلح وتاريخة وثقافة ، مؤسسةالوحدةوالطباعةوالنشر،دمشق ، ،سورية ، ٢٠١١

٢-اليزا بيث درو ،الشعر كيف نفهمه ونتذ وقه ، ت : د.ابراهيم الشوش ، بيروت ، ١٩٦١

٣- د.احسان عباس ، فن شيعر ، الاردن- عمان ، ١٩٨٩

٤- اشرف البطران ، قراءة في كتاب لذة النص ، الحوار المتمدن ، عدد ٢٨٩٤ ، ٢٠١٠

٥- د.ابراهيم انيس ، موسيقى الشعر ، ط٣ ، مكتبة انجلو المصرية ، قاهرة ، ١٩٦٥

٦- د. انس بن محمود فجا ل ، الاحا لة واثرها فى تماسك فى القصص القرانى ، رسالة دكتورا جامعة صنعاء ، ٢٠٠٩

٧- بشير ابرير ، السيميا ئية وتبليغ النص الادبى ، مجلة منهل ، عدد ٥٣٤ ، ١٩٩٥

٨- د. جابر عصفور، الصورة الفنية فى التراث النقدى والبلاغى عند العرب، ط٣ ، دارالثقافى العربي، بيروت،١٩٩٢

٩- ديكرو تودوروظ ، القاموس الموسوعى لعلوم الغة ، باريس ، ١٩٧٢

١٠- رشيد بن جدو ، قراءة في قراءة ، مجلة فكر العربي المعاصر ، عدد٤٨-٤٩ ، ١٩٨٨

١١- سعيد يقطين ، انفتاح نص الروائي ، المركز الثقافي العربي ، ط١ ،١٩٨٩

١٢- د.عزالدين اسماعيل ،الشعرالعربى المعاصر ، ط٢ ،دار فكرالعربي ، بدون مكان وسنة ، ص ١٣٠

١٣-- محمد زكى العشماوى ، القضايا النقد الادبى بين القديم والحديث ، بيروت ، ١٩٧٩

١٤- د. محمد مندور ، الادب و فنونة ، قاهيرة ، ١٩٧٤

١٥- موريس ابو ناضر ، اللذة ادبية كما اختلف حولها المفكرون ، ادبهاء والشعراء ، بغداد ، ٢٠١٣

١٦- د.محمود عباللة الخولدة ، د.محمد عوض الترثورى،التربية الجمالية علم النفس الجمال ،ط١،دارالشروق للنشروالتوزيع ،عمان ،٢٠٠٦

١٧- هديل زكارتة ، علم الجمال ، ط ١ ، مركز الكتاب الاكاديمى ، عمان ،٢٠٠٣

١٨- هيغل ،المدخل الى العلم الجمال ،ت: جورج الطرابيشى ،ط ١، دارالطليعة ،بيروت ، ١٩٧٨

سەرچاوەکان بەزمانی ئینگلیزی

1-J.Dubois,etall,Dictionnaire, de larousse.pari 1972,p 486

ئەنجـام :

بەدرێـژایی سـەدە کـانی ڕابـردوو چـێژی دەق جێگـای بایـەخی نوسـەران و ڕەخنـە گـران وخوێنـەران بـووە٠هەریەکـە لـە نوسـەرانی وەك ئەرسـتۆ و سۆسـێرو تینسـۆن و ت ٠س ٠ ئیلیـۆت بـە شـێوەیەکی سەرە تایی دەربارەی چێژی دەقی ئەدەبی دواون و شوێنەوارو کاریگە ریگە ری چێژی دەقیان لە سە ر بابەتە جۆراوجۆرەکانی دەق دا خستۆتە ڕوو، بەلاّم لەسەر دەستی (بۆدلێر) و (ڕۆلان بارت) گەشەکردن و پێشکەوتنی بەخۆوە بینیوە.

خۆشی دەق یان دە قی خۆشی بەخش لە م سە ردە مەدا و لـە کایە ی ئە دە بیی دا تا ڕادە یە کی زۆر بۆتە ئامانجی بەشێکی فراوان لـە نوسە ران و شـاعیران و دە یخەنە خانەی کاری یە کە می ئـەرکی شـیعر ییـەوە ، ئەمـەش وای کـردووە دەقـی خۆشـی بـە خـش لـە لای ئەمانـەدا بـە مـۆتیڤی تازەگـەری و داهێنانی ئەدە بی دابنرێت لە پالّ سود دا.

قوبادی جەلیزادە بە شییوەیەکی هێندە شارەزاو هونەریانە شیعرە کانی داڕ شتووە وچیژی دەقی پێ بەخشیەوە ،توانیویەتی بە ئاسانی پەیامەکەی بگەێنێت و هەست و نەستی خوێنەر بورووژێنیّ و دلّ و دەروونی بخاتە جۆش و خرۆشەوە٠ بێگومـان ئەمـەش پەیوەنـدی بـەو زەوق و سـەلیقە زۆرەوە هەیـە کـە شاعیر هەیە تی و لە ئەنجامی شارەزایی ئەزموونی شیعری و بارو دۆخ و ژینگە ی تایبەتی شاعیرە وە سەرچاوەی گرتووەو هاتۆتە کایەوە٠

شـاعیر فەرهـەنگێکی گـەورەی زمـانی شـیعری یـە و هـەزارە هـا وشـەی سـادەو سـاکارو جـوان و نـاسـك و ورووژێنەرو کاریگەری لە خۆگرتووە ٠ زمانی شاعیر زمانیکی پڕ چێژی وشەی کوردی پـەتی یـەو دوورە لـە بـە کارهێنـانی وشـەی سـواو و قورسـی بێگانـە٠ بـە لّکـو زۆر وەسـتایانە و هونەریانـە یـاری بـە وشـە کردوە ، بە شێوەیەکی زۆر زیـرەك و سیحراویانە وشەکانی لـە جێگـاو شـوێنی پێویسـتدا لـە نـاو دەقـی شیعرە کانیدا بە کارهێناوەو لە هە ردوو لایەنی سیمۆلۆژی و ئیستاتیکیەتی زمانەوە ،گیانی تازە گەری و زیندوویی و بەردەوامی و چێژو خۆشی پیّ بە خشیوە٠

ئەندێشەی قوباد ئەندێشەیەکی قوولّ و تیـژو فراوانـە ، ئاسمانێکـە هـەموو دنیـای لـە بـاوەش کـردووە ، لەچاوگەیە کەوە هەلّدەقولّیّ نەسەری هەیە نە بن و تەواوی خەمی ئەو گەردوونە ی بە وردو درشـتەوە لـە کۆلّ گرتووە٠ بەلاّم بە شێوازێکی جیاوازو تایبەت بە خۆی و دژە باو.

قوبادی جەلی زادە لە و شاعیرە هەست ناسکانەیە کە خاوەنی گوێیە کی بە هێزی مۆسیقی یـە و زۆر بـا یەخیشی بە مۆسیقای دەقی شیعرە کانی داوە تا ئە و سنورەی کاری نـە کردبێتـە سـەر نـاوەڕۆکی دەق ئەمەش تاڕادەیەکی زۆر هاوسەنگی لەڕووی ناوەڕۆك و روخسارەوە بە شیعرە کانی بەخشیوە و ، بۆتـە بنە مایە کی بە هێزیش بۆ بەرز کردنـەوەی ئاسـتی داهێنـان و گۆڕانکاری و چێژو خۆشـی بەخشین لـە شیعرە کانیدا.

وینەی شیعری لە شیعرە کانی قوبادی جەلیزادە دا پانتاییە کی گەورەو فراوانی هەیەو کاریگەرییە کی زۆرقوڵ و بە هێزیشی لە خۆ گرتوو ە ٠ ئەمەش بۆ ئەزموون و لێهاتویی وچێژو سەلیقەو بەرزی و تواناى شاعیر لە جوان بیرکردنەوە و جوانبینیدا دەگەڕێتەوە ٠ وێنە لای ئە و وێنەیەکی ئاسایی و لاساکردنەوە نیە، بەڵکو وێنەیە کی چێژدارو خۆشی بەخشە٠ ئەوە جگە لەوەی جوانی وسیکس و پرسی ژن و مرۆڤ بوون و دژە باوی ئە و خەسڵەت و کەرستانەن کە لە وێنە شیعری یە کانی شاعیردا هەن و ئیستاتیکیت و چێژو خۆشی پێ بە خشیوەو پێی دەناسرێتەوە ٠

تێڕوانینی شاعیر بۆ ژیان ، تێڕوانینێکە لەو پەڕی مرۆڤایەتی و ئازادی ڕەها دایەو حەزوخۆشەویستی و عاشق بوونیشی بۆ ژن لە وپەڕی بەرزیو لەجیهانی عەشقی ئەفلاتونی دا دەخولێتەوە ٠

ملخص البحث :

بحثنا والذى عنوانة (لذة النص فى شعر قباد جليزادة) محاولة لتسليط الضوءعلى موضوع مهم ومؤثر جدا ، هو تعريف مصطلح لذة النص وعرض قيمتة واهميتة ودورة في الشعر ۰ هذا الموضوع لم يكتب عنة الكثير الى وقتنا الحاضر، هذا من جانب ، واظهار الجوانب المخفية للذة النص عند هذا الشاعر الكبير من جانب اخر اديا الى اختيار هذا الموضوع ،لذلك يركز هذا البحث على نقطتين هما:

أ – اهمية وحيوية لذة النص وتاثيرة فى مجال الشعر ۰

ب–مقدرة وكفاءة وخبرة وسليقة الشاعر فى هذا الجانب ۰

لانجاز هذا البحث اعتمدنا على المذاهب النقدية والوصفية والتحليلية لغرض تجسيد الاهداف الادبية التى تكون اسبا بأ رئيسية لخدمة الموضوع ۰ اهمية الموضوع هي انة يتناول قضية حساسة وذات شان والتى لم يكتب عنها بالشكل المطلوب والاكاديمى في الشعر الكوردي ۰ لذالك هدفنا في البحث هو اظهار دور واهمية وتاثير لذة النص في الشعر عامة وفى شعر قباد جلي زادة خاصة ۰ والبحث متكون من ثلاثة فصول ومقدمة ۰ الفصل الاول نظرى ومتكون من ثلاثة محاور : الاول عن تعريف مصطلح الشعري المحور الثانى خصص للذة النص و تاثيراتها في الشعر ۰ وفى سبيل اثبات ذالك استندنا على أراء بعض الاعلام من الكتاب والنقاد مثل رولان بارت ۰ وفي محور الثالث تناولنا بعض الجوانب النضرية لمصطلح متعة النص وانعكاسها في الشعر۰ لكن الفصل الثاني متكون من محورين ، في الاول تحدثناعن علاقة لذة النص باستاتيكية النص ۰ وفي وفي محور الثانى بينا قيمة وتاثير مكونات لذةالنص۰ وفي الفصل الثالث اظهرنا قيمة اهمية لذة التعبير للنص الشعري ومستوى عمقها وتاثيرها في استاتيكية ولذة اسلوب الشاعر باسلوب تحليلى ووصفى ۰ وفي النهاية عرضنا نتائج البحث وقائمة المصادر وخلاصة البحث باللغتين العربية والانگليزيه ۰

Abstract

This study is titled (Delight of Text in Qubadi Jalizada's Poetries). It defines the concept 'Delight of Text', and demonstrates the value, the significance and the role of it in poetry. There are three main factors behind selecting this topic: firstly, the topic 'Delight of text' has not been comprehensively considered so far; secondly, the topic is new, interesting and effective in the field of poetry; thirdly, the competence, the skillfulness and the experience of the concerned poet were uncourageous.

This study adopts critical, descriptive and analytic approaches to fulfill the aims of conducting this study. It aims at presenting the role, the significance and the impact of the 'Delight of Text' in poetry in general, and in Jalizada's poetries in specific.

This study consists of three sections in addition to the introduction. Section one is devoted to the theoretical part which involves three subsections: The first one is assigned to the definitions and the concepts; the second one is devoted to the 'delight of text' and its impact in poetry by drawing on the views of some outstanding authors and critics, such as Roland Barthes; the third one elaborates some theoretical aspects of the concept 'delight of text' and its reflection in poetry. Second section holds two subsections: the first one shows the relation between the 'delight of text' and the 'ecstatic of text'; the second subsection clarifies the significance and the influence of the ' delight of text' components. Finally, section three considers the delight of poetic text composition, the impact of ecstatic, and the delight of the poet's style from the perspective of descriptive and analytical approaches. This study ends with the most concluding points, the list of references, and both English and Arabic abstract.